

I. Krylov

The Educational
System
in the Ukraine
(1917-1930)

Das Unterrichts-
system
in der Ukraine
(1917-1930)

Institute
for the Study
of the USSR

Institut
zur Erforschung
der UdSSR

Institut d' études
sur l' URSS

I. КРИЛОВ

СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

(1917-1930)

МИОНХЕН

1956

УЧАСНИК НА ПЕРШОГО НАУКОВОГО СЕМИНАРУ

ПРО СІСТЕМУ НАУКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

ВІСНИК НАУКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

І. Крилон

Київ, 1930

СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

(1917-1930)

Видання 1-е

ВІСНИК НАУКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ВІСНИК

СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

ВІСНИК НАУКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ВІСНИК

ВІСНИК НАУКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ВІСНИК

ВІСНИК

ВІСНИК

ВІСНИК

ВІСНИК

ВІСНИК

ВІСНИК

ІНСТИТУТ ДЛЯ ВИБЧЕННЯ СССР
Institute for the Study of the USSR * Institut zur Erforschung der UdSSR
Institut d'études sur l'URSS

Research Material
(Serie 1, Nr. 28)

I. Krylov

THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE UKRAINE
(1917-1930)

DAS UNTERRICHTSSYSTEM IN DER UKRAINE
(1917-1930)

LE SYSTEME D'ENSEIGNEMENT EN UKRAINE
(1917-1930)

München
1956

ІНСТИТУТ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ СССР

Institute for the Study of the USSR * Institut zur Erforschung der UdSSR

Institut d'études sur l'URSS

ДОСЛІДИ І МАТЕРІАЛИ

(серія 1, ч. 28)

І. Крилов

СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ

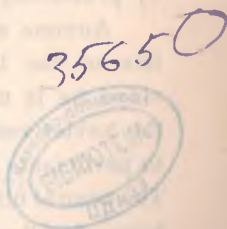
(1917-1930)

~~-1556-~~

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО . 4

МЮНХЕН

1956

Інститут для вивчення ССРСР був створений в Мюнхені 8. липня 1950 р. Інститут є вільною корпорацією вчених, що покинули Советський Союз і працюють, досліджуючи науково ССРСР. Результати цих дослідів мають за мету розвіяти незнання щодо ССРСР та подати демократичному світові правдиві дані про Советський Союз.

Кожний науковий працівник або дослідник може стати співробітником Інституту незалежно від своєї національності або політичних переконань, якщо він не є членом комуністичної партії або не співчуває їй. Тому всі емігранти з ССРСР, що мають наукові кваліфікації, мають право брати участь у працях Інституту незалежно від місця їхнього перебування.

Інститут, що тепер знаходиться в Мюнхені, є осередком контакту для науковців-емігрантів з ССРСР. Інститут видає наукові журнали, монографії, збірники статей, бюлетень, присвячені питанням суспільно-політичного життя в ССРСР і т. п. Інститут також організовує конференції вчених-дослідників ССРСР, та дає скромну матеріальну допомогу вченим-емігрантам в їх дослідчій праці

The Institute for the Study of the USSR, organized in Munich on July 8, 1950, represents a free corporation of scientists and men and women of letters who have left the Soviet Union and are now engaged in research on their homeland. The purpose of their work is to push back the frontiers of ignorance by presenting to the democratic world the truth about the Soviet Union.

Anyone engaged in scholarly investigation may take part in the activities of the Institute regardless of his national or political affiliations provided he is not a Communist Party member or sympathizer. All members of the Soviet emigration who have scholarly qualifications are, therefore, eligible to participate in the work of the Institute irrespective of their place of residence. The central office of the Institute, now located in Munich, is primarily a clearing-house for the emigré scholarship of the USSR. In addition to publishing journals and papers, the Institute sponsors conferences on the USSR and gives modest grants-in-aid for research studies by emigré scholars.

Передрук матеріалів дозволено лише з поданням джерела.

**Редагує Видавнича Колегія Наукової Ради Інституту.
Відповідальний Редактор Проф. П. Курінний**

**Herausgeber und Verlag: Institut zur Erforschung der UdSSR. e. V.
München 37, Schliessfach 5, Telephon 58127.
Verantwortlicher Redakteur: Prof. P. Kurinnyj, München 2, Augustenstr. 46.
Buchdruckerei A. Metreweli, München 13, Franz-Josephstr. 43, Tel. 32475**

Printed in Germany.

Праці, що їх видає Інститут є вільним висловом авторських поглядів і
висновоків, що не завжди є тотожні з поглядами чи висновками Видавничої
Колегії.

І. БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ ДО РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ.

Серед національно визвольних прямивань українського народу після втрати ним державної незалежності головним постулятом тоді (XIX і початок XX століть) було відновлення школи, літератури, мистецтва й науки в рідній мові.

І це зрозуміло чому: втрата народом своєї мови, перехід на користування чужою мовою, визначає останній показник перед завершенням денационалізації і втрату питомих рис своєї природи, яка безпосередньо спричиняється і до духового та психічного винародовлення, бо, як пише Гумбальд:

„Die Sprache ist das bildende Organ des Denkens“ (Мова є творчий орган мислення),

або:

«...язык есть средство не выражать уже готовую мысль, а создавать ее, ...он не отражение сложившегося мировоззрения, а слагающая его действительность... Если язык школы отличен от языка семейства, то следует ожидать, что школа и домашняя жизнь не будут приведены в гармоничные отношения, но будут сталкиваться и бороться друг с другом».¹⁾

Український народ ніколи не переставав боротись за рідну школу. В найтяжчих обставинах російської царської реакції XIX ст. Максимович, Куліш, Шевченко, Шейковський, Гатцук, Яценко, Мороз, Кониський, Норець, Хуторний, Молодченко, Степовий, Грінченко і т. д. доклали зусиль, щоб для українських дітей і юнацтва видати український буквар, книгу для читання, граматику чи художню українську книжку.

На сторінках таких журналів, як «Основа», «Кіевская старина», «С.-Петербургскіє вѣдомости», «Громада», «Вѣстник Европы», «Вѣстник воспи-

¹⁾ Потебня. Язык и народность, «Мысль и язык», Изд. III, Харьков, 1913, стор. 197.

тания», «Учитель», «Слово», «Народный учитель» і т. д. було вміщено чимало статей, де в обороні української мови і школи виступали серед багатьох і М. Костомаров, Л. і М. Драгоманови, В. Антонович, Закревський і т. д.

Багато листів з України приходило до «С.-Петербургского Комитета грамотности» з домаганням викладати в українських школах рідною мовою, а серед них і лист 84 учителів Києва, який підписали і В. Антонович, М. Драгоманов та П. Чубинський. Та на все це була одна відповідь: в новому імперському статуті «отечественный язык» було замінено на «русский язык». Чимало народніх трибунів (Стронін, Кониський та інші) за «непокорность» було вислано з «Южного края» на Північ; чимало вчителів за викладання українською мовою позбавлено вчительських прав.

Учителя Городищанської школи (Київської губ.) М. Лободовського року 1875, з розпорядження міністра народної освіти Д. Толстого, вигнали зі школи й позбавили права вчителювати дебудь в Росії лише за те, що він переклав один стих Євангелії від Матвія на українську мову.

Вчителя с. Денисівки (Лубенського повіту) Безуглого вигнали зі школи й позбавили вчительських прав за викладання у школі українською мовою.

Вчителя Олександрівського повіту Я. Новицького вигнали зі школи за те, що у нього знайшли шість українських книжок.

Року 1863 видано було наказ про заборону друкованого українського слова, що сприяло зливі доносів та обвинувачень в українському сепаратизмі. Ці публічні доноси друковалися на сторінках часописів, як «Московские ведомости», «Слон», «Русский вѣстник» і т. д. Навіть такий високий духівник як митрополит (спершу Київський, а потім Петербурзький) Ісідор виступив з обвинуваченням українців у вільнодумстві й нерелігійності, підтримуючи тим русифікаторську політику царату в Україні.

В обороні української мови і рідної школи виступали не лише учені, письменники й учителі.

1. Гласний Н. Константинович у 1870 році у Чернігівському повітовому зібранні прохав дозволу викладати українською мовою у народніх школах.

2. У 1881 р., після доповіді Леонтовича, це питання було піднесено в Чернігівському губернському земстві. Прохання було умотивовано тим, що чужомовна школа «устанавливает известный разлад между семьей и школой».

3. Року 1881, з ініціативи з'їзду народніх учителів, Херсонське земство винесло постанову прохати дозволу на викладання у школах українською мовою.

4. У 1895 р., по доповіді гласного П. А. Зеленого, Єлисаветградське земство ухвалило прохати дозволу на викладання українською мовою у народніх школах.

5. 1900 р. гласний Чернігівського земства І. Л. Шраг порушив питання про потребу навчати дітей рідною мовою у народніх українських школах.

6. Сільсько-господарські комітети — Хотинський, Бердянський, Лубенський, Полтавський, Ананьївський, Конотопський, Лохвицький, Чернігів-

ський, Воронізький та інші — висловилися у 1902 році за викладання українською мовою у народніх школах в Україні.

7. Гласний В. Н. Леонтович у грудні 1904 року порушив справу рідної школи в Полтавському губернському земстві. Земське зібрання Полтавської губернії прийняло після його доповіді таку постанову:

«Малорусский язык в школе должен быть поставлен не только как помогающий объяснению, но как изучаемый наряду с государственным. Помимо того педагогического значения, какое может иметь для успешного хода учения родной язык, есть еще и другая сторона — нравственно-воспитательная: изучение родной речи в школе заставит детей уважать тот язык, который есть достоянием его семьи, и не стараться, якобы во имя культурности, говорить на каком-то повержаном языке, отдаленным значительно от родного и еще более не дошедшим до правильной русской речи. В виду этих мотивов, собрание постановило ходатайствовать о допущении права земствам вводить в школьный курс изучения малорусского языка, проводя это изучение через всю школу».

8. В 1905 році Полтавська міська дума, без попередньої дискусії, одностановно ухвалила (Ухвалу було надруковано в часописі «Кієвське отиди-ки», 4 квітня 1905 р. № 94), щоб в утвореній думою школі ім. І. П. Котляревського було запроваджено:

«1. Преподавание грамоты должно начинаться с обучения чтению и письму на малорусском языке по малорусским букварям и книгам для чтения.

2. Преподавание Закона Божия и арифметики должно происходить также на малорусском языке, по малорусским учебникам. В особенности это представляется необходимым в преподавании Закона Божия, который по своему содержанию и душевное развитие учащихся, требует как можно более доступного для детей изложения.

3. Обучение чтению и письму по русскому языку должно начинаться со 2-го года обучения и составлять отдельный необходимый предмет.

4. Обучение по родноведению и естествознанию должно начинаться с изучения близкой ученику местности и природы черноземной полосы и в дальнейшем прохождении охватывать характерные особенности Южной Руси, ее физической природы, бытовых, экономических и исторических условий прошлой и современной жизни ее населения.

5. При ознакомлении учащихся с русской литературой, учителя должны знакомить их с лучшими образцами литературы малорусской».

9. Одеська дума в 1905 році на доповідь голови П. А. Зеленого в справі викладання української мови прийняла ухвалу прохати про відміну заборони української мови.

10. Рада Харківського університету (1905 р.) одногослосно ухвалила до прилюдного оголошення в часописах «Записку» про викладання української мови у школах місцевостей з українською людністю.

11. В часописі «Полтавщина» від 6 травня 1905 р., № 117 під назвою «Любопытный документ» було надруковано «Записку», подану до комітету міністрів за підписами 50-ти семінаристів. У тому документі вказувалося й на те, що

«... украинская народная школа достигнет желательных результатов тогда, когда преподавание в ней будет вестись на украинском языке...

Как средства вспомогательные к более широкой постановке и созданию национальной школы, считаем необходимым введение в курс средних учебных заведений и особенно таких, откуда выходят учителя для народной школы, как отдельных предметов преподавания: а) украинского языка, б) истории украинской литературы, в) истории Украины».

12. У 1906 році студенти Київського університету (1000 підписів) подали ректорові заяву про організацію в університеті кафедри українознавства. Заяву було надруковано в часописах. Сотки заяв, поданих до редакції, підтримували домагання студентів. Та слушне домагання студентів було відкинуто.

О. Лотоцький стверджує, що початок 20 століття русифікаторська машина так стикувала українське життя, зокрема українську освіту й виховання, так висмоктувала найцінніші соки національного організму, що ставила під загрозу національну основу України. Насувалася небезпека. Українські громадсько-політичні діячі змушені були перенести й зосередити центр боротьби на ділянці освіти й виховання, щоб тим зберегти націю від винародовлення, лишаючи осторонь всі інші ділянки.

«Оставим пока в стороне политические государственно-правовые и юридические вопросы. Ограничимся в данный момент только вопросами культуры. Мы должны сказать... тем великороссам, которые еще не усвоили себе точки зрения Герцена на Украину: не гасите нашего духа! Дайте нам свободу в нашем культурном самоопределении! Дайте нам пока хоть народную украинскую школу»²⁾, — взиває Богдан Кістяковський на сторінках часопису «Украинская жизнь», 1912 р. IV.

²⁾ О Лотоцький. Сторінки минулого, ч. III, Варшава, 1936, стор. 85

Питання української школи ставилося неодноразово в найвищому російському державному органі — Державній Думі. Так на II Державній Думі

«... депутат Сайко прочитав в імені фракції записку з домаганням, аби на території України школа була безплатна, щоб науку в ній провадилося на рідній мові, при чому мова російська становила б один з предметів навчання, щоб приступлено було до складання підручників, які відповідали б потребам населення як щодо змісту, так і щодо мови, щоб негайно було зорганізовано для учительського персоналу курси з викладами української мови, літератури та історії, щоб заведено було ці предмети до програм учительських семінарій та інститутів на території України, щоб заведено було в київським, харківським та одеським університетах катедри з тих дисциплін».³⁾

Та всі ці домагання не дали позитивних наслідків.

Особливо запеклою боротьбою за українську мову відзначалася III Державна Дума. Саме на ній було забезпечено доволі сильний наступ — оборону української школи з боку українських громадсько-політичних діячів. Та, не зважаючи на таку оборону, й III-я Державна Дума не дала позитивного розв'язання питання української національної школи. І на цей раз перемогли глухі російські політики, що не чули вимог часу.

Законопроект про викладання української мови був поданий й до IV-ої Державної Думи, хоч, розуміється, і на цей раз без позитивних наслідків.

Коли чого й досягали українці в ділянці української школи від російського царизму, то не в найвищих російських органах, а лише на місцях, у найнижчих щаблях царської адміністраційної драбини в наслідок тиску українського громадянства й вироzumінні політичної ваги розв'язання цієї справи в інтересах Росії окремими особами російської державної машини.

Український народ впродовж своєї історії зажди боровся за свою культуру, так високо колись поставлену в Україні. Скільки, справді, витрачено сил, енергії й часу на боротьбу за рідну мову і рідну школу. Та все те, як здається на перший погляд, пішло на марне, бо на всі прохання й дамагання царська окупаційна влада або не відповідала, або конкретних пропозицій України («Южного края») не затверджувала, або коли й відповідала, то лише — «Не было, нет и не будет».

І то не випадково, то не було недотягнення царської політики. Царська Росія, змагаючи до винародовлення української нації, не зважала на ба-

³⁾ Там же, стор. 89-90.

Примітка. В наведених фактів боротьби українського народу за рідну мову і рідну школу ми використали й матеріали з праці **Б. Грінченка**. «На безпросветном пути». Об украинской школе. Вид. «Вік», Київ, 1907 р.

жання під'яремного українського народу, ясно бачила до чого приведе розвиток національної свідомости через рідну школу й мову в «Южном крае», а тому з такою жорстокістю і послідовністю тамувала законні прагнення українського народу в ділянці освіти й виховання та, навпаки, виплачувала колосальні кошти своїм чиновникам за «обрусение Южного края».

Не можна не відмітити, що в тій боротьбі на ниві народньої освіти український народ часто не був осмітненим. В тій боротьбі не поодинокі були випадки, коли чільні російські педагогічні сили виступали в обороні викладової української мови в народніх школах. І хоч назовні міркування тієї оборони були виключно педагогічні, оборона була додатнім явищем на фоні української боротьби. На жаль, тепер таких голосів на захист української школи з кіл російської педагогічної громадськості нема.

«Мало успеха будет иметь та школа, в которую дитя переходит из дома, как из рая в ад, и из которой оно бежит домой, как из темного ада, в котором все темно, чудно, непонятно, в светлый рай, где все ясно, понятно и близко сердцу, а почти такое впечатление должна производить школа на дитя — малороссиянина, когда оно начинает посещать это странное место, в котором в одном только в целом селе говорят на непонятном языке. Дитя, не слышавши дома ни одного русского слова, начинает в школе с первого же дня ломать на реликорусский лад, и добро бы еще на чисто великорусский, а то на тот отвратительный жаргон, который вырабатывается у малобразованного малоросса при старании говорить по-великорусски. Такая школа с первого же дня, и весьма неласково, напоминает ребенку, что он не дома, и без сомнения, покажется ему букою. Если такая школа не пустит корней в народную жизнь и не принесет для нее полезных плодов, то чему же здесь удивляться? Иначе и быть не может. Такая школа, во-первых, гораздо ниже народа: что же значит она с своею сотнею плохо заученных слов перед тою безконечно-глубокою, живою и полною речью, которую выработал и выстрадал себе народ в продолжении тысячелетия; во-вторых, такая школа бессильна, потому что она не строит развития дитяти на единственной плодотворной душевной почве — на народной речи и на отразившемся в ней народном чувстве; в-третьих, наконец, такая школа бесполезна; ребенок не только входит в нее из среды совершенно чуждой, но и выходит из нее в ту же чуждую ей сферу. Скоро он позабывает несколько десятков великорусских слов, которым выучился в школе, а вместе с тем позабывает и те понятия, которые были к ним привязаны. Народный язык и народная жизнь снова овладеют его душою и заливают и изглаживают всякое впечатление школы, как нечто совершенно им чуждое. Что же

сделала школа? Хуже чем ничего: она на несколько лет задержала естественное развитие дитяти; остается, правда, грамотность или, лучше сказать, полуграмотность, и то не всегда, и может пригодиться к тому, чтобы на полурусском наречии написать какуюнибудь ябеду; душу же человека такая школа не развивает, а портит... Великорусская грамота непременно погибнет без всякого доброго следа в малороссийском селе»⁴).

«... А не обучать народ родному языку, значит не позволять развиваться мысли народной, всем духовным силам народа, значит оставлять народ в постоянном младенчестве. Если же мы начнем обучать народ не его языку, а хоть самому сродному, ближайшему, то сделаем еще хуже: мы извратим самостоятельное развитие народа, мы извратим всю духовную природу его»⁵).

«Касаясь малорусских школ, я указывал, между прочим, на то обстоятельство, что ребенок-малоросс, являясь в школу, на первых же порах сталкивается с чужою и малопонятною для него речью; между ним и его домашними сразу устанавливается никому не нужная рознь: «в школе́ треба балакаты по панськи, а дома по мужицьки» — думает мальчуган, и, при всем желании, он не в состоянии передавать семье свои школьные впечатления и наблюдения, так как добрая половина великорусской книжной речи и для него и для семьи кажется китайской грамотой...

14 лет безвыходно я пробыл учителем в малорусском селе, и все время мне приходилось переводить книжную речь на понятный для школы язык... Конечно, я мог отнестись, согласно циркуляру, к своей миссии гораздо спокойнее и ко времени экзаменов приготовить несколько довольно сносных экземпляров, выпускных попугаев, но, к несчастью, я был учителем по призванию и считал такого рода деятельность безсовестной и преступной... Я увидел, что народная школа может жить и развиваться, при условии преподавания в ней на родном для населения языке, и что лишь при таких условиях могут слиться и объединиться в одно целое семья, народ и школа»⁶).

На сторінках «Народного Учителя» за 1910 рік ч. III В. Вахтеров твердив, що переслідування рідної мови в школах України можна по-

⁴) К. Д. Ушинский. Педагогическая поездка по Швейцарии. Собр. педаг. сочин. Ушинского. С. П. 1875, стор. 479-380.

⁵) Н. Вессель. Местный элемент в обучении. «Учитель», СПб, 1862, стор. 83.

⁶) Г. Федоров. Народный язык в школе. «Киевская старина», 1905, Т. 91. стор. 19-20.

яснити лише тим, що політика вступила в конфлікт з педагогікою, де жертвою політичних вимог падають педагогічні ідеї.

«Мне вспоминается небольшая картина из жизни современной невеликорусской школы. Преподаватель показывал ребенку предмет, знакомый ему и спросил, как он называется. На лице ребенка появилась улыбка; он знает, как этот предмет называется, но в это время он вспомнил, что он не должен произносить это название на родном языке, а на казенно-школьном, и улыбка сменилась моментально печалью. Эта молчаливая мимика детского лица произвела на меня неизгладимое ужасное впечатление. Кому, в самом деле, нужна эта инквизиция над ничем неповинными детьми, производимая якобы во имя интересов и славы русского народа, массы которого погружены во мрак невежества?»⁷⁾.

Поруч того, як окремі російські діячі обстоювали в Україні рідну мову в школі, було чимало і яничарів, які ту справу народньої освіти рідною мовою гальмували.

Редакція Херсонського земського збірника, реферуючи засідання Херсонської управи від 2-4 жовтня 1905 року, зауважує:

«Нас не удивляет и директор училища г. Рекало, который хотя и полтавец, но в прежней роли инспектора народных училищ усвоил себе известное отношение к украинскому языку. Но вот как могут так мыслить, как г. Сорокин, те люди, которые сами вышли из народа, и на которых, не смотря ни на их преклонный возраст, ни на их упражнения в «русскости», следы народного языка остались на всю жизнь. «Пять», «двацать», «времня», «хлібов» и пр. и пр. слышите вы на каждом шагу от утверждающего о ненужности украинского языка... Невольно вспоминается незабываемый Т. Г. Шевченко, сказавший «Свої діти гірше ляха її (Україну) розпинають».⁸⁾

⁷⁾ Г. А. Фальборк и И. В. Чернолуский. Всеобщее образование в России, СПб, 1895, стор. 144.

⁸⁾ Збірник «Югъ», ч. 2188, Херсон, жовтень, 1905.

II. СИСТЕМА ОСВИТИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

(1917-1919 р. р.).

Боротьба українського народу за рідну мову і рідну школу в умовах царської Російської держави не пішла намарне. Вона будила, підносила і зміцнювала національнодержавну свідомість українського народу й тим оберігала його від повної денаціоналізації.

Наслідки тієї кропіткої праці й боротьби на ниві української освіти і культури дали себе відчути у революції 1917 року. Вони були одною з причин, що у 1917 році, після кількасотлітнього бездержавного існування, Україна легко відновила своє державно-політичне самостійне життя. Вони спричинилися до тих романтично-поетичних наслідків початку революції 1917 року, про які писав Генеральний Секретар Народньої Освіти Ів. Стешенко:

«Тепер на Вкраїні сяє сонце волі, краща доля всміхнулася нашому народові».⁹⁾

І справді, під тим сянням сонця, на зустріч кращій долі, у відновленій Українській самостійній державі завирувало життя на всіх відтинках, а в тому й на відтинку культурно-освітньому.

В тяжких обставинах економічного виснаження країни по першій світовій війні, в умовинах збройної боротьби з наїзниками-окупантами — «червоним» й «білим», що були ворожі до відновлення української самостійності, молода Українська держава видобувала з себе сили на те, щоб у цій боротьбі закласти основи свого самостійного психічного, політичного, економічно-господарського, адміністративно-організаційного й культурно-освітнього життя.

Колись скута цензурними шорами окупанта, Україна відразу відновила національну школу, національне виховання й навчання.

⁹⁾ «До українців поза межами України сущик». Генеральний Секретаріят України. Київ, 14. жовтня 1917 р. ч. 1360. Генеральний Секретар Народньої Освіти — Ів. Стешенко. (Окрема друкарська відбитка).

Тепер освітньо-виховна праця широко розбудовувалася на засадах демократизму і глибокої народности.

Національно-ідеологічне відродження, виявлене у різноманітних формах освітньо-виховної праці від народніх шкіл до Академії Наук, від культурно-освітніх товариств «Просвіта» до Високої Селянської Школи, за короткий час свого життя полишило такі глибокі сліди в народі, що навіть комуністичному окупантові не вдасться їх вбити.

Якщо окупант знищить національно-ідеологічне відродження у формах товариств «Просвіта», воно виявляється у сквородинських семінаріях, гринченківських гімназіях, видавництвах «Рух», українській кооперації; якщо він знищить його у цих проявах, воно виявиться у колосальному зростанні відсотку українських шкіл; якщо він і це розгромить, воно виявиться у вірші «Лябіть України».

Насвітлюючи систему освіти в Україні у період 1917-1920 рр., період Української Народної Республіки, певно, не слід сподіватися, що за цей період ми будемо мати струнко випрацьовану всю систему освіти від дитячого садка аж до Академії Наук. За такий короткий час цілісної системи освіти не створювала ще жадна держава, не створила її, разуміється, й Українська Народна Республіка.

Питання практичного здійснення української освіти й виховання, української школи у 1917 році виникло не лише на теренах України. Його підносили скрізь, де тільки знайшлися українці в той час у більшій чи меншій кількості. У 1917 році чи не першими підняли й питання української школи представники Петроградського відділу «Товариства Українських Поступовців», що разом з академічною молоддю, робітниками й селянами подали першому революційному тимчасовому російському уряду «Пам'ятну записку», з якої беремо частину, що стосується освіти:

Пам'ятна записка

української депутації представників Петроградського відділу «Товариства українських поступовців», академічної молоді, організованих робітників та селян.

По Міністерству Освіти

1. Щоб у народніх школах викладовою мовою була українська мова, як найприродніше педагогічне знаряддя народньої освіти.
2. Щоб українська мова допускалася в середні школи на території України, в тім числі в школи для підготовки учителів; щоб негайно було ужито заходів для організації середніх загально-освітніх і вчительських шкіл з українською викладовою мовою та з програмами, пристосованими до місцевих потреб.
3. Щоб, поки вища школа на Україні не буде цілком пристосована до потреб української корінної людности, — допускались лекції українською мовою, курси по українознавству по всіх університетах та інших вищих школах України, — на ближчій

черзі повинно в цім напрямі реформувати Київський університет св. Володимира.

4. Щоб, в інтересах українців, що живуть поза рідною територією, допускались лекції українською мовою і викладались українські курси в тих школах, де сього бажатимуть і будуть відповідні для того лектори.

5. Щоб при київській, харківській і одеській шкільних округах було організовано особливі наради з участю українських громадських діячів задля обміркування практичних шляхів до здійснення цих усіх заходів.

6. Щоб у наступні літні канікули, а де можна — то й негайно, було організовано короткотермінові курси підготовки народніх учителів до викладання в школі українською мовою. На потребу складання й видання нових шкільних підручників, відновлення просвітньої діяльності закритих і матеріально знищених старим урядом просвітніх товариств. Треба асигнувати кредит Київському Науковому Товариству, як центральній науковій українській організації, та Петроградському «Благодійному товариству видання дешевих і корисних книжок», котре по своєму статуту має за мету задовольняти просвітні потреби українського люду та в своєму складі сполучило представників усіх верств українського громадянства».¹⁰⁾

У відновленій Українській державі справи народньої освіти перебало громадське «Товариство Шкільної Освіти». Воно відразу скликало Перший Всеукраїнський Учительський З'їзд 5-6 квітня 1917 року, на якому було засновано Всеукраїнську Шкільну Раду, що й мала провадити освітні справи України. Та незабаром в часі між I і II учительськими з'їздами в Українській Центральній Раді покликано було до життя Генеральний Секретаріат (Міністерство) Справ Народньої Освіти, що й перебрав ведення освітніх справ. Всеукраїнська Шкільна Рада лишилася при ньому високим громадським дорадчим чинником у справах освіти й виховання українського народу.

Перший і другий учительські з'їзди були зборами українських робітників народньої освіти, що оформили цілу національно-ідеологічну основу української освіти, широко відкрили їй двері до життя, поклали перші підвалини організації освітньо-виховної справи в Українській Народній Республіці, дали напрямні майбутній системі освіти, окреслили обличчя майбутньої української школи.

І хоч сьгодні, на відстані 36 років, можна не погоджуватися з деякими положеннями тих настанов, які напевно були б усунені чи змінені самими творцями в процесі дальшого життя, основні ідеї лишаються і по сьгоднішній день ще нездійсненими, а настанови непорушними підвалинами для освітньої політики майбутньої Самостійної Української Демократичної Держави.

¹⁰⁾ О. Лотоцький. Сторінки Минулого, ч. III, Варшава, 1934, стор. 342.

Не можна, скажемо, погодитися з тією тезою Проекту Єдиної Школи 1919 р., що загальноосвітня школа мусить бути школою виховною, а навчання належить професійній школі:

«Навчання є метою в професійній школі, і в цьому вона відрізняється від школи загальноосвітньої. Незручно мішати ці два принципи . . . »¹¹⁾

виходячи з тих міркувань, що:

«Досі школа на Україні ставила своїм завданням навчання дітей. Виховальні задачі рзв'язувалися ніби сами собою після засвоєння дітьми шкільної премудрости. Тим, як вони розв'язувалися, школа мало цікавилася, пускаючи на призволяще те, до чого вона повинна прикласти найбільшої праці. Це цілком ненормально, і так ставити шкільного діла не можна. Наше педагогічне покоління пережило негативні риси старої школи, оту тяжку науку і повинно рішуче зійти з того небезпечного шляху, на якому, як правило, в дитячі душі входили зневажливість до школи, байдужість до батьківщини, а то й повна денационалізація».¹²⁾

Царська російська школа в Україні була і навчальною і виховною. Справа зовсім не в тому, що вихованню там нібито не приділялося належної уваги. Навпаки, вихованню в тій школі приділялося достатньо уваги і ідея того виховання була виразно сформульована, як це бачимо з основних підручників, що завжди головною темою виховання мали плекати московський централізм з його «всемогутнім» центром «матушкой — Москвой», наприклад:

«Москва

Город чудный, город древний,
Ты вместил в свои концы
И посады, и деревни,
И палаты, и дворцы!
Опоясан лентой пашень,
Весь пестреешь ты в садах . . .
Сколько храмов, сколько башень
На семи твоих холмах!
1841.

Исполинскою рукою
Ты, как хартия, развит,
И над малою рекою
Стал велик и знаменит.
На твоих церквях старинных
Вырастают деревья;
Глаз не схватит улиц длинных . . .
Это матушка — Москва!» і т. д.
Фед. Глинка

Непедагогічним потягненням старої царської школи було лише те, як

¹¹⁾ Проект Єдиної Школи на Україні. Книга I. Основна школа. Накладом Міністерства Народньої Освіти. Кам'янець-Подільськ, 1919 р., стор. 7.

¹²⁾ Там же, стор. 3.

«Москва.

Серце народів, мозок землі, Всім вона рідна, хто вільний і сміливий.	Хай же наш клич над поля снігові Лине, еднає родину велику, Хай усі люди почують живі, Що не упасти ніколи Москві, Нашому серцю не вмерти довіку».
Вражі об неї щербляться шаблі, В порох напасники падають злі, Чорні під нею розсипляться сили	Листопад-Грудень 1941

М. Рильський.

Чужомовна окупантська влада не є ворогом взагалі виховання на окупованій території, бо не відкидає і не заперечує його в принципі і не усуває його з практики педагогічного процесу. Чужомовна школа безперечно виховує своїх учнів, але на тій ідеології й моралі і для тих цілей, що є притаманними займанцеві. Інша справа, що тим своїм вихованням вона цілковито руйнує всі виховні ідеї, мораль і цілі, що їх має уярмлений нарід. Чужомовна окупантська школа своїм вихованням денационалізує, деморалізує поневолений нарід, а врешті винародовлює його, ліквідує його, як національну окремішність, або принаймні прагне до цього. При цьому окупант, у своєму захопленні підпорядкувати собі інших, часто не зважає навіть на те, що:

«Народность, поглощаемая другой народностью, вносит в эту последнюю начала распадаения». ¹³⁾

Лише під цим поглядом і слід розуміти твердження, що чужомовна окупантська школа є ворогом виховання, хоч вона так само не виключає виховання з педагогічного процесу ні в теорії, ні в практиці.

Педагогічний процес навчання й виховання є суцільним і неподільним: не можна навчати, не виховуючи, як і не можна виховувати, не навчаючи. В єдиному педагогічному процесі можна говорити лише про те, що якась одна з цих двох складових частин єдиного педагогічного процесу більше чи менше превалює на даному педагогічному ступні.

Принцип розмежувань між чужою та національною школою був покладений українськими педагогами в основу розбудови освітньої політики Української Народньої Республіки 1917 — 1920 рр. Серед її позитивів треба згадати тези:

1. Школа на Україні мусить бути національно-демократичною.
2. Викладовою мовою навчання й виховання, мовою науки на Україні мусить бути українська мова.
3. Для завершення розвитку української науки на українській мові має бути створена Українська Академія Наук.

¹³⁾ **Потебня.** Язык и народность. «Мысль и язык», Изд. III, Харьков, 1913, стор. 207.

4. Організація національно-демократичної школи на Україні мусить бути переведена учительством спільно з представниками народу.

5. Всі громадяни України мають право на нижчу, середню й вищу освіту.

6. Школа на Україні має бути єдиною для всіх соціальних груп.

7. В освітньо-виховавчій системі має бути забезпечена можливість безперервного, безперебійного переходу від нижчого до найвищого ступня школи.

8. Українська освіто-виховавча система мусить забезпечити освіту й виховання національних меншостей України їхньої рідною мовою через відкриття шкіл чи рівнобіжних груп для національних меншин.

9. Всі українські землі мусять бути сполучені в Єдину Українську Державу з утворенням єдиної для всієї України системи освіти й виховання...¹⁴⁾

Ці основні засади освітньої політики і шкільного будівництва в Україні потім були досконаліше розроблені учительськими з'їздами та генеральним секретаріатом народної освіти (пізніше міністерством) Української Народної Республіки.

Першими документами, що в них виявлено основи освітньої політики Української Народної Республіки, є постанови 1 та 2 учительських з'їздів у Києві 1917 року, які ми й дозволимо собі тут подати:

«Постанові в справі організації освіти, винесені Всеукраїнським учительським з'їздом 5-6 квітня 1917 р.

Постанови загальні:

1) Всеукраїнський Учительський З'їзд вважає необхідним заснувати Всеукраїнську Шкільну Раду для організації шкільної просвіти на Україні; проєкт цієї ради З'їзд просить негайно виробити і здійснити Центральної Українській Раді.

2) В справі української самоосвіти учителів З'їзд вважає необхідним поставити повітовим і губернським земствам і містам на Україні вимагання впорядковувати бібліотеки українських книжок з усіх галузів українознавства для учителів, шкіл і народу.

3) В цілі демократизації народної початкової школи З'їзд учителів українців вважає необхідним знести багатипиність школи, встановити початкову школу одного типу, яка з одного боку дала б дітям якнайширшу початкову освіту, а з другого підготувала б до середньої школи.

4) З'їзд українських учителів вважає потрібним: 1) влаштування педагогічних курсів по змосі і по повітових містах для підготування учителів шкіл, а також курси для підготовки інструкторів для цих курсів;

¹⁴⁾ Проєкт Єдиної Школи на Україні. Книга I. Основна школа. Накладом Міністерства Народної Освіти. Кам'янець-Подільськ, 1919 р., стор. 7.

2) семінарії і інститути повинні стати українськими з осені майбутнього академічного року; 3) при університеті і окружних курсах влаштування кафедр українознавства для підготовки учителів середньої школи.

5) При навчанні Закона Божого в українській школі треба користуватися українською мовою. Школа на Україні повинна бути національною, тобто українською, з забезпеченням прав меншостей.

Постанови секції нижчої школи.

Задля розвитку української національної школи З'їзд вважає необхідним:

1) Організувати на місцях філії Українського Товариства Шкільної Освіти.

2) Заснувати український педагогічний журнал.

3) Видати наново існуючі підручники для народньої школи в потрібному часі. Перегляд підручників і складання нових доручити існуючим предметним комісіям при Товаристві Шкільної Освіти.

4) У справі вибору підручника і методи навчання дається повна воля учителів.

5) Українізацію однокласових початкових шкіл повинно перевести з початку нового академічного року. Російська мова, як предмет навчання, з третього року.

6) В інтересах педагогічних, а також збагачення літературної мови, необхідно перший рік навчання проводити по підручниках приладжених до діалектичних та інших відмін даної місцевости і тільки з другого року повинно потроху переходити до підручників, писаних загальною українською мовою.

7) Вищі початкові школи повинно українізувати поволі, відповідно вимогам педагогічного такту. Навчання українських дисциплін вводиться обов'язково у всіх школах нижчого типу.

8) У двокласових сільських школах перший клас треба зукраїнізувати з початку 1917 — 1918 року; в другім класі вводиться обов'язкове навчання предметів українознавства. При переведенню українізації народніх шкіл треба додержуватися принципу забезпечення меншостей.

9) Задля забезпечення українізації школи З'їзд вважає необхідним, щоб всі ті особи, що займали досі відповідальні посади і тільки перешкоджали справі народньої просвіти, були увільнені од місць і замінені другими.

Постанови секції середньої школи

1. Українські середні школи треба заснувати в найближчому часі.
2. Вони повинні удержуватись на гроші казни.
3. В першу чергу треба відкривати гімназії.
4. Гімназії і середні школи можуть бути з спільним навчанням хлопців і дівчат.
5. Нові гімназії заснувати по великих містах, де людність зросійщена

і по селах з численною людністю; в тих містах, де людність цілком українська, українізувати гімназії існуючі.

6. Професійні школи відкривати по зможі.

7. Навчання української мови, літератури та історії по всіх середніх школах повинно бути обов'язковим.

8. В тих середніх школах, де діти українських батьків складають більшість: а) з початку нового академічного року навчання всіх предметів у підготовчій і першій класі ведеться по-українськи, б) в старших класах вводиться у відповідних формах і розмірі українські дисципліни, в) через два роки всі ці школи треба перевести на українську мову цілком.

9. Заводяться російські паралелі там, де того вимагатиме значна меншість.

10. Заводяться українські паралелі при російських гімназіях там, де українські діти складають меншість.

11. З'їзд просить, щоб ті комісії, які складають підручники, порозумівались у справі термінології з галичанами учителями для того, щоб термінологія була одна для всієї України.

12. З'їзд просить Центральну Українську Раду Шкільну: а) в як найближчому часі скликати з'їзд українських учителів і громадських діячів для розгляду підвалин і пляну збудування національно-демократичної школи на Україні, б) подбати про повернення українських учителів з Великої Росії на Україну з забезпеченням штатної посади.

Постанови секції вищої школи

Зібрані в секції Вищої Школи представники української науки, вважаючи українізацію школи на Україні невідкличною потребою українського життя, прийняли такі резолюції в справі її реалізації в найближчій часі:

1. Не рішаючи наперед, як уложиться наука в вищих школах, в якій мірі будуть потрібні вищі школи мішаного складу або осібні школи з ріжною викладовою мовою, потрібно зараз же звернутись до українських учительських сил на вищих школах поза Україною, щоб негайно перенесли свої виклади на Україну.

2. Звернутись до професорів та учителів вищих шкіл України, які володіють українською мовою, з закликом, аби зараз же переходили на українську мову, або принаймні відкривали паралельні курси на українській мові.

3. Просити Центральну Українську Раду звернутися до міністерства освіти і до вищих шкіл на Україні, аби всіляко улегчували читання курсів на українській мові.

4. Для переведення цих резолюцій в діло заснувати зараз же секцію вищої школи при Українськім Науковім Товаристві.

5. Центральну Раду просити взяти під увагу бажаність заснування шкільного відділу, поки не буде сформована Шкільна Рада України, і в розпорядження його дістати потрібні засоби від правительственных і місцевих самоуправ:

для приготування учительських сил,
для нагороджування українських викладів,
для творення паралельних кафедр з українськими викладами.

6. Крім тих чотирьох кафедр українознавства, що зараз дозволено завести в вищих школах, а саме — 1) історії України, 2) літератури, 3) мови та 4) права, зібрані вважають потрібними зараз же, з наступаючого 1917-1918 академічного року, завести ще дві такі кафедри, як 5) історії української етнографії з оглядом народної творчости та 6) історії української штуки.

7. Зібрані вітають замір Українського Наукового Товариства приступити до організування Української Академії Наук, як неминуче потрібного органу для розвитку українознавства і взагалі науки на українській мові.

8. В інтересах того ж розвитку українознавства, поставленого в такі неможливі обставини старим урядом, зібрані вважають неминуче потрібним:

Заснування або реорганізацію публічних бібліотек у більших містах України, так щоб у них центральне місце дано українській літературі і українознавству.

перенесення на Україну архівних українських матеріалів з інших архівів і зібрання їх у національній архіві України,

перенесення і зібрання в українським національним музеї предметів української старини, які вивезені були до різних державних і публічних музеїв поза Україною.¹⁵⁾

«Резолюції II-го Всеукраїнського Учительського З'їзду в Києві 10-12 серпня (августа) 1917 року.

Другий Всеукраїнський Учительський З'їзд, зібраний по постанові I-го Всеукраїнського З'їзду 10-12 августа 1917 року, підтверджує його резолюції.

Продовжуючи роботу першого Всеукраїнського З'їзду і зважаючи на те, що справа народньої освіти на Україні перейшла нині до рук Української Центральної Ради, З'їзд вважає необхідним, щоб Українська Центральна Рада, через Генеральний свій Секретаріят, перевела в життя такі його постанови:

1. Позаяк національна школа є не тільки ідеальне гасло, а конкретна психологічна, педагогічна і соціально-політична вимога, то школа на Україні повинна не лише заховати рідну мову, але змінити також і свій програм. В шкільній роботі мусить бути національна творчість словесна, мистецька, в згоді з індивідуальними нахилами дітей, широке ознайомлення з рідним краєм, його історією, вимогами місцевого життя.

¹⁵ Окрема друкарська відбитка «Постанови в справі організації освіти, винесені Всеукраїнським учительським з'їздом 5-6 квітня 1917 р.» (З приватної бібліотеки.)

2. Цю організацію національної школи учительство мусить перевести спільно з представниками народу так, а) щоб школа була єдиною, б) щоб усі громадяни мали право на безплатну нижчу, середню й вищу освіту з забезпеченням учням підручників, одежі, харчування і т. ін., в) щоб освіта була обов'язковою і світською.

Примітка: По бажанню батьків може бути заведено навчання релігійне.

3. Єдина школа утворюється на таких підвалинах:

а) вчення з початку ведеться на основі оточуючого життя: всяке поняття, що виходить поза межі цього життя, даватиметься приточене до цих меж.

б) нормальна народня школа повинна бути 7-літньою; методологічно вона збудована на спостереженнях та уявленнях з оточуючого життя.

в) 7-річна школа повинна бути загальноосвітньою, бо тільки при 7-річному курсі можна закласти певні підвалини для розвитку дитини, відповідно вимогам життя.

г) через економічні та інші умови 7-літню школу не можна зробити зараз загальною: отже тимчасово можна обмежитись курсом перших 4 років 7-літньої школи, проходячи його в сучасній однокласовій школі; курс останніх трьох років треба приладнати до сучасних вищих початкових шкіл.

д) програм гімназій складається з систематичних курсів наук: курс має бути 4-літній.

е) технічні школи, сільсько-господарські, учительські семінарії і т. п. бажано так пристосувати, щоб вступати до них можна було безпосередньо після 7-річної загальноосвітньої школи.

4. Українізація всіх типів шкіл середніх і нижчих повинна переводитись з вимогами педагогії.

5. З 1 сентября 1917 року в нижчій початковій школі навчання в усіх групах повинно переводитись на українській мові.

6. Українізація вищої початкової і середньої школи, а також учительських інститутів і семінарій переводиться згідно з вимогами першого всеукраїнського учительського з'їзду.

7. Генеральний Секретаріат Народньої Освіти повинен мати своїх представників — комісарів у кожному повіті і в кожній губернії:

а) на чолі просвітньої справи в кожному повіті повинен стояти повітовий комісар по народній освіті, призначений або затверджений Генеральним Секретаріатом у згоді з Повітовою Шкільною Радою;

б) права комісара поширюються на всі школи повіту, позашкільну й дошкільну освіту, в згоді з представниками національних меншостей;

в) комісар входить у Шкільну Раду з правом рішачого голосу;

г) комісар затверджує повітових інструкторів по народній освіті, яких можуть рекомендувати центральні або місцеві інституції по згоді з повітовою Шкільною Радою;

г) всякі непорозуміння між комісаром і Шкільною Радою переходять на розгляд Генерального Секретаріату;

д) детальну інструкцію комісарам повинен виробити Генеральний Секретаріат;

е) всі постанови по пункті 7 ухвалюються тимчасово, поки не зміняться умови політично-господарського життя на Україні.

8. Закласти «Просвіти» по всіх селах України і заснувати учительські українські спілки по всіх повітах.

9. Організувати кадри лекторів, інструкторів для впорядження на протязі наступного року лекцій бесід по шкільним і освітнім справам на місцях.

10. Заснувати в Києві науково-педагогічну академію для виховання кадрів науково і педагогічно освічених лекторів, інструкторів по шкільним справам і учителів середніх шкіл.

11. Впровадити на літніх канікулах 1918 р. по всіх повітах України принаймні 1½ місячні повні педагогічно-освітні українські курси.

12. Просити Секретаріат і Товариство Шкільної Освіти забезпечити школу на Україні підручниками.

13. Просити Генерального Секретаря Народньої Освіти, по змозі скоріш, виготувати програм єдиної школи, по пляну, ухваленому З'їздом.

14. З'їзд доручає Генеральному Секретареві Народньої Освіти скликати предметні комісії з українських педагогів задля розроблення програм по українознавству в середній школі з наступного року.

Підтверджуючи постанови Першого Всеукраїнського Педагогічного З'їзду з приводу українізації вищої школи, другий всеукраїнський педагогічний з'їзд перш усього нагадує про необхідність здійснити зараз деякі з тих постанов негайно, а саме:

15. Просити Укр. Центральну Раду подбати через Генерального Секретаря Народньої Освіти про те, щоб у вищих школах на Україні були заведені виклади курсів на укр. мові;

16. Просити засновану при Укр. Науковому Товаристві секцію школи негайно подбати про знайдення потрібних засобів від Української Центральної Ради, через Генерального Секретаря Народньої Освіти,

а) для приготування нових наукових сил для українських викладів,
б) для утворення паралельних кафедр з українськими викладами;

17. Відкрити з осені 1917-1918 акад. року український народній університет у Києві, розробивши в секції вищої освіти при Українському Науковому Товаристві широкий науковий плян викладів;

18. Просити Українську Центральну Раду подбати, через Генерального Секретаря Народньої Освіти, про те, щоб якнайкраще

а) завести наукову фундаментальну бібліотеку для народнього університету,

б) забезпечити матеріяльну сторону викладів;

19. Тяжке становище дітей робітників і селян і вимоги кращого навчання в школі потребують заснування скрізь при школах українських дитячих садків як літніх, так і річних.

20. Підготовка кадру діячів по дошкільному вихованню вимагає українізації фребелівських інститутів.

21. Просити Генеральний Секретаріят звернути відповідну увагу на русифікаторську роботу деяких земств і урядових інституцій на Україні і вжити відповідних заходів, щоб паралізувати її;

22. Звернути увагу на організацію позашкільної освіти і відкриття читалень, бібліотек, читалень, народних домів і т. п. інституцій і просити вчителів і все свідоме громадянство, «Просвіту» в першу чергу, якнайближче стати до цього діла;

23. Необхідність захистити дітей від руйнуючого впливу зрусифікованих великих міст потребує:

а) організацію інтернатів для дітей селян,

б) організацію з учнів середніх шкіл гуртків самоосвіти, клубів, сімей, кас товариської взаємної допомоги і т. п.

24. Щоб побільшити культурні творчі сили українського громадянства, українське учительство має стежити за своїми учнями і тих із них, котрі виявляють особливий хист до науки, до мистецтва, до техніки, за допомогою шкільних рад, «Просвіт» і других громадських організацій направляти в відповідні школи.

Треба, щоб земства і городські управи заснували стипендії для дітей бідних батьків.

25. Вислухавши доклад про увольнення учителів з війська і зважаючи на велику потребу працівників по організації людности села і проведенню реформ громадського життя, з'їзд просить Українську Центральну Раду вжити всіх засобів, щоб усіх учителів з частин війська, де б вони не стояли, негайно повернути в ті школи, де вони працювали до призыва в військо.

(26) 25. Справа нормальної організації і природнього удосконалення шкільної освіти на Україні вимагає міцного і негайного сполучення всієї України в єдину державу — частину федеральної республіки. Розрив України, хоч і тимчасовий, утворений російським центральним урядом, шкідливо відбивається на справі розвитку просвіти українського народу. Приймаючи це на увагу, Всеукраїнський Учительський З'їзд протестує проти антидемократичного поділення України і закликає всіх учителів до роботи по об'єднанню України і просить Центральну Раду, Всеукраїнський Земський і Городський З'їзд для сполучення земель українських і утворення єдиної Шкільної Організації на Україні¹⁶).

З погляду настанов у справах освіти в Україні в період 1917-1920 років не менш цікаві й тези доповідей, прочитаних на II Всеукраїнському учительському з'їзді:

I. «Доклад Я. Чепіги — «Соціалізація Народньої Освіти».

1. **Повинно бути рівне для всіх громадян право на освіту, бо всі мусять одержувати освіту незалежно ні од верств громадянства, ні од мате-**

¹⁶ «Вістник Педагогічно-Професійного З'їзду 14 серпня 1927 р. ч. 3-5. Видання організаційного Комітету З'їзду. Київ. Друкарня Української Центральної Ради. (З приватної бібліотеки).

ріального стану батьків, ні од хисту.

2. Навчання на всіх ступенях повинно бути безплатним.

Раніш трудові верстви народу удержували на свої гроші школу для буржуазних дітей, куди їх не пускали. Тепер всі мають право на освіту, не дивлячись на те, чи він бідний, чи багатий. А через те освіта повинна бути безплатною.

3. Але щоб зрівняти в праві на освіту бідних і багатих, треба давати школярам безплатно всі шкільні причандали і навіть їжу та одіж (остання — бідним).

4. Освіта повинна бути обов'язковою, і тут ми не порушуємо принципу свободи особи, бо примус виходитиме від громади або держави.

5. Всю фінансову справу при проведенні народньої освіти по соціалістичній програмі, згідно з висловленими вище принципами, приймає на себе держава й громада.

6. Вік навчання в загальній освіті од 8 літ до 16. Тільки маючи 8 років, дитина більш менш зміцніла й придатна до науки, а до того часу повинні учити в дитячих садках.

7. Школа повинно бути національною.

8. Школа повинна бути світською. Досить уже обертати школу в ряддя релігійної нетерпимости та фанатизму. Релігія, діло дорослого, а не дитини, і через те ніхто не має права тенденційно направляти душу людини по бажаному шляху¹⁷⁾.

2. «Націоналізація школи» — докл. С. Ф. Русової.

Тези докладу.

1. «Націоналізація школи» є вимога психологічна.

2. Кожен народ за для свого найкращого розвитку мусить мати свою національну школу — це вимога педагогічна.

3. Націоналізація школи не обмежується тим, що наука вся викладається на рідній мові, а в тому, щоб у школі одбивалася душа народа, його етнографічний склад, його національна творчість.

4. Учні в національній школі приймають ту науку, яка найкраще задовольняє їх індивідуальні нахили, поширює їх загальний розвиток, відповідає потребам місцевого життя.

5. Учитель у національній школі не чужинець-формаліст, а жива, рідна дітям і батькам людина, яка шанує людність села і живе з нею спільним життям.

6. Лише національна школа може впливати на громадянство і стати найкращим культурним скарбом народу.¹⁸⁾

¹⁷⁾ Там же.

¹⁸⁾ «Вістник Педагогічно-Професійного З'їзду», 14 серпня 1917 р. ч. 3-5.

3. «Єдина школа» — докл. А. І. Холодного

1. Вчення з початку ведеться на основі оточуючого життя; вважається, що виходить поза межі оточення, даватиметься як приточене до цих меж.

2. Нормальна народня школа повинна бути семилітньою, вона методологічно збудована на спостереження та уявлення з оточуючого життя.

3. Семирічна школа повинна бути загальною, бо тільки при семилітньому курсі можна закласти підвалини для розвитку дитини відповідно вимогам життя.

4. Через те, що не можна зараз завести на Україні семилітню загальну школу через економічні умови, з'їзд вважає можливим тимчасово обмежитись чотирьохлітніми школами по виголошеній в докладі схемі.

5. Програм гімназій складається з систематичних курсів; курс гімназії чотирьохлітній.

6. Технічні школи, сільсько-господарські, учительські семінарії і т. ін. бажано так пристосувати, щоб вступати до них можна було безпосередньо після семилітньої школи».¹⁹

4. «Доп. М. Т. Дем'яновського — «Українізація початкової школи до навчання мови.»

1. Рідне слово, рідна пісня, рідні звичаї, місцева гра дітей з першого дня з'єднують школу з сім'єю і утворюють кращий ґрунт для шкільного спільного виховання і навчання.

2. Вчитель, яко душа школи, своєю творчою працею, незримо для дітей снує в душах їх міцну сітку без посередніх глибоких вражень, уявлень і почувань, які на першій ступні і складуть культурний здобуток дитини, її інтелігентність у кращому розумінні цього слова.

3. Веселе, бадьоре, вільне в своїх рухах дитяче товариство, на чолі з старшим товаришем учителем, спершу дасть серцю дитини багате життя, а надалі зміцнить волю дитини і збудить громадські почуття.

4. Зовнішній вигляд, її, може бідна, але рідна обстановка подвір'я, садок, город повинні стати для дитини рідною оселею; з цього любого місця, як із осередку, дитяча думка тіде за проводом товариша — вчителя скрізь по рідному селу і за селом, по рідних нивах і байраках, по повіту, губернії і всій Україні, а далі й поза межі її. Така школа більше сприяє розумовому розвитку дитини».²⁰

5. «Докл. д-ки Стеблиної — «Дитячі садки».

Тепер діти селян і робітників блукають у темряві до того часу, коли вони вступають до початкової школи. А між тим іменно в ці роки складається натура дитини, коли всяке вражіння має велике значення для неї.

¹⁹) Там же.

²⁰) Там же.

Самітні, без догляду, без ласки, голодні, брудні жувуть наші діти, і всім нам відомо, яка велика смертність серед дітей. Через це дитячі садки повинні захистити дітей нашого люду, підготувати їх до школи, розвиваючи багату індивідуальність дитини...».²¹⁾

Постанови I та II з'їздів, як і виголошені на них доповіді, стали ґрун- том для вироблення системи освіти в Україні.

Нам не пощастило здобути всіх матеріалів, що дали б повну картину системи освіти в Українській Народній Республіці від дитячого садка до Академії Наук. Багато матеріалів, на жаль, загинуло, а чимало перебу- вають у страшній небезпеці — в архівах окупанта України. Одначе вико- ристані нами матеріали дають змогу робити зперті на документах поперед- ні висновки про освітню політику в Україні в період 1917-1930 рр.

У системі освіти в Україні ґрунтовно розробленою була система за- гальної освіти, що її творці назвали «Єдиною школою». Проект «Єдиної школи» було видано у Кам'янці-Подільському 21 жовтня 1919 року і затверджено Радою Республіки 17 червня 1921 року в Тарнові. Він подає не лише контури загальноосвітньої школи в Україні, а й детально розроб- лені навчальні пляни першого і другого ступня й повні, розгорнені програми кожної класи і з кожного предмету. Подаємо тут основні матеріали про неї запозичені з офіційного видання.²²⁾

Розклад годин та програм I ступня, себто 1, 2, 3 та 4 кл.

Таблиця годин у I ступні

Предмети	Кількість лекцій				
	1 класа	2 класа	3 класа	4 класа	Разом
Закон Божий	2/2	2/2	2	2	8
Рідна мова	10	10	8	8	36
Арифметика	6/2	6/2	4	4	20
Геометрія (наочна)	—	1	1	1	3
Природознавство	—	—	4	2	4
Географія	—	—	—	2	4
Історія	—	—	2	2	4
Співи	2	2	2	2	8
Руханка	2	2	2	2	8
Разом лекцій для дітей	22	23	25	25	
Разом годин для вчителя	18	19	25	25	

²¹⁾ «Вістник Педагогічно-Професійного З'їзду», 14 серпня 1917 р. ч. 6.

²²⁾ Проект Єдиної Школи на Вкраїні. Книга I. Основна школа. Кам'янець-Подільськ. 1919 р. стор. 26.

«Розклад годин та програм II ступня, себто 5, 6, 7 та 8 кл.

Таблиця годин у II ступні

Предмети	кількість лекцій				Разом
	5 кляса	6 кляса	7 кляса	8 кляса	
Закон Божий	1	2	2	1	6
Рідна мова	5	5	4	4	18
Аритметика	3	3	3	3	12
Геометрія	1	1	2	2	6
Фізика	—	—	2+1	2+1	5
Природознавство та с/г. на Україні	2+1	2+1	2+1	4+1	12
Географія	2	2	2	2	8
Історія	3	3	3	3	12
Малювання	2	2	2	1	7
Рисуння	—	—	1	2	3
Співи	2	2	1	1	6
Руханка	2	2	2	2	6
Жива мова					
Разом лекцій для учнів	29 ^{1/2}	29 ^{1/2}	31	32	—
Разом лекцій для вчителів	30	30	32	33	— ²³⁾

Проект Єдиної Школи обіймав загальноосвітню школу, що мала своїм основним завданням виховання, віддаючи справи навчання школі професійній:

«Єдиною школою ми будемо називати нормальну з педагогічного боку школу, через яку повинні переходити діти нашої Держави... Єдиною школою може бути тільки загальноосвітня школа... Школа професійна, котра має завданням дати практичні вказівки та теоретично їх обґрунтувати, випадає зі схеми, згідно якій може бути утворена Єдина школа. Навчання є метою професійної школи, і в цьому вона відрізняється від школи загальноосвітньої. Незручно мішати ці два принципи...».²⁴⁾

Цей проект незручно роз'єднав, як ми вже про це згадували, єдиний педагогічний процес навчання й виховання на два самостійних. Таке роз'

²³⁾ Проект Єдиної Школи на Україні. Книга I. Основна школа. Кам'янець-Подільськ, 1919, стор. 66, 3, 6.

²⁴⁾ Проект Єдиної Школи на Україні. Книга I. Основна школа. Кам'янець-Подільськ, 1919, стор. 66, 3, 6.

єднання виходило, певно, не стільки з мотивів педагогічних, скільки з протесту проти праці російської царської школи в Україні. Та то був лише проєкт, і ми глибоко переконані, що це роз'єднання було б з часом виправлено.

Єдина школа була національно-державною, що охоплювала навчанням і вихованням дітей різних соціальних груп:

«Школа виховальна буде і національно-державною...

Головний момент соціального значення полягає в тім, що школа обслуговуватиме все громадянство: діти різних шарів населення однаково проходять її незалежно від соціального і всякого іншого становища їх батьків; це не тільки зглажуватиме класові різниці, але й дозволить використати найкращі сили Держави, незалежно від того, з яких верств вони виходять, і надасть Державі монолітного характеру...

Немає педагогічної основи утворювати різні типи школи для окремих соціальних груп дітей...».²⁵⁾

У педагогічному процесі Єдиної Школи впроваджено елементи праці, а тому Єдина Школа була ще й «діяльною». Тож повна назва — характеристика Єдиної Школи виглядала так: загальноосвітня, виховна, національно-державна, діяльна. Та школа охоплювала дітей і юнацтво від 8 до 20 років і поділялася на два цикли. Перший цикл мав назву — «Основна школа», другий цикл називався — «Колегія». «Основна школа» у свою чергу поділялася на дві частини «Молодша основна школа» і «Старша основна школа»:

«Школа ділиться на дві частини: перша — сім років, друга — чотири роки.

Примітка: В останній редакції пляну Єдиної школи зроблено зміну цього проєкту: перша частина Єдиної школи має вісім років... на перший цикл припадає 8 років, на останній 4. Школу першого циклу будемо звати основною школою, другу — колегією...

Таким чином вся Єдина школа від початку до вищої школи — ділиться на три частини: перша (молодша основна школа) включає 4 роки, друга (старша основна школа) — 4 роки і третя (колегія) — знову 4 роки. В дальшому будемо додержуватися термінології по класах, яких маємо разом дванадцять: 1, 2, 3, 4 складають I ступінь; 5, 6, 7, 8 — II ступінь; 9, 10, 11, 12 — III ступінь».²⁶⁾

²⁵⁾ Проєкт Єдиної Школи на Україні. Книга I. Основна школа. Кам'янець-Подільськ, 1919, стор. 5, 3, 6, 9.

²⁶⁾ Проєкт Єдиної Школи на Україні. Книга I. Основна школа. Кам'янець-Подільськ, 1919, стор. 5, 3, 6, 9.

Переглядаючи розклад годин праці, а особливо програми I та II ступня Єдиної Школи, не можна не помітити, що у зв'язку з головним завданням Єдиної Школи — бути виховним закладом — формальні знання пересунуто з молодших на старші класи, а то й піддано певному скороченню у старших класах, певно, в надії на те, що їх буде поповнено у школах, що будуються на I та II ступні загальноосвітньої Єдиної Школи — колегії, середній фаховій школі чи й у професійній школі нижчого й вищого ступня.

Питання Єдиної Школи настільки було в центрі уваги Міністерства Народньої Освіти й Товариства Шкільної Освіти, що над виданим у 1919 році її проектом працювало за далеко неповними даними 136 осіб науковців, професорів і вчителів. Опрацьовуючи проект Єдиної Школи, освітні працівники відбули понад 60 засідань комісій, 53 наради комісій і 10 спільних нарад. Виходячи з zaloження, що Україна має бути Соборною, що в Соборній Україні має постати й єдина для всіх земель України система освіти й виховання, проект Єдиної Школи спільно опрацьовували освітні працівники Наддніпрянщини й Надністрирщини (Галичини).

Хоч ми вже й зауважили, що за короткий час державної самостійности не було можливости практично створити викінчену систему освіти від низу й догори, все ж віхи тієї майбутньої системи ясно були позначені.

В основі системи освіти Української Народньої Республіки лежить дитячий садок, який мала проходити переважна частина дітей від 4 до 8 років, а найперше ті з них, що з найрізноманітніших причин не мали б змоги в цей зростовий період дістати належного заопікування й виховання.

Над дитячим садком підноситься Єдина Школа в її першому ступні від 8 до 12 років — Молодша основна школа, що її контингентами є діти 7-8 років, незалежно від того чи вони з дитячого садка чи з-поза нього.

З молодшої основної школи діти безпосередньо переходять до другого ступня Єдиної Школи — Старшої основної школи від 12 до 16 років.

Зважаючи на те, що не всі діти після молодшої чи старшої основної школи йтимуть до дальшого (третього) ступня в освітній системі, що певна їх кількість лишатиметься у тій чи іншій галузі народнього господарства, в системі освіти Української Народньої Республіки передбачено 1-2 річні нижчі й вищі школи професійної освіти, щоб у той спосіб допомогти піднесенню кваліфікації тих, хто по молодшій чи старшій основній школі лишиться у тій чи іншій галузі народнього господарства.

Нижчі школи професійної освіти розгорталися на базі Молодшої основної школи, а вищі — на базі Старшої основної школи.

Поза цим, сказати б, відхиленням в основному стрижні освітньої системи над першим і другим ступнем Єдиної Школи будувалася середня освіта, що мала в собі два основних розгалуження: середня загальна освіта й середня фахова освіта.

Середня загальна освіта була третім ступнем Єдиної Школи і мала

назву колегії. Колегії мали свої фуркації, а саме: гуманітарну, реальну й економічну. Навчання в колегії чотиричне.

Середня фахова освіта представлена в середніх фахових школах різних спеціальностей: технічній, сільсько-господарській, педагогічній, містецькій, медичній і т. д. Навчання в середніх фахових школах також чотирирічне.

Відповідно до двох розгалужень у середній ланці — середній освіті на вищому щаблі, у вищій освіті також маємо два розгалуження: університети (5 років навчання) й інститути різних спеціальностей з чотири-п'ятирічним навчанням.

Між середньою фаховою школою й інститутом збергалося, як своєрідне відгалуження учительські інститути.

Певно з міркувань «станового патріотизму» на II Всеукраїнському Учительському З'їзді було піднесено питання про організацію Педагогічної Академії. Однак вона не вибивається з загальної освітньої системи, а входить у ланку високої освіти.

Над високою освітою (університетами й інститутами) підносяться науково-дослідчі інститути й катедри, а вінцем всієї системи освіти в Україні була Українська Академія Наук.

В усій системі освіти було збережено програмову єдність нижчої, середньої і вищої ланки, й цим забезпечувався безперервний перехід у навчанні від нижчої до вищої школи.

У ту чи іншу ступінь системи освіти, шляхом перебудови, мали б бути втягнені всі, існуючі в Україні з часів царату, школи, відповідно до їх завдань, програмових обсягів, тривалості навчання і т. д.

Хоч за період 1917-1920 рр. і не зросла повністю система освіти, не можна не відмітити тієї колосальної організаційної праці, що її провели Міністарство Народної Освіти Української Народної Республіки, Товариство Шкільної Освіти й широкі кола українського громадянства.

Минулий чи й теперішній окупант завжди скупий в оцінці позитивної праці народу в часи його волі. Тож дамо слово новим окупантам — представникам советської влади в Україні:

«Первый период Российского Временного Правительства не дал Украине ничего нового в культурно-просветительном деле...

Но в этот период нарождалась целая вереница культурно-просветительных организаций на местах под руководством городских дум и земств, учительских организаций, просвит и кооперативов. Организации эти носили национально-шовинистический характер...

Период Центральной Рады развернул шовинистическое направление во всем культурно-просветительном деле под руководством генерального секретариата, при содействии упомянутых выше организаций. Из положительных меропр-

ятий этого периода нужно отметить лишь проект единой общеобразовательной семилетней школы, принятой на всеукраинском учительском с'езде в 1917 году в августе месяце. Однако этот проект остался на бумаге...

Период Директории (декабр-январь 1919 года) является самым острым периодом украинского шовинизма, борьбы с Советской властью...

В 1917-1918 учебном году было открыто 30 новых средних школ. Во всех учебных заведениях намечено введение украинознания, намечены перевыборы директоров и автономных педагогических советов. К 1-му января 1919 года средних школ на Украине числилось:

Название учебных заведений	правительственных	общественных	частных	Всего
Мужских гимназий	143	243	80 ? (72)	474 ? (466)
Женских "	18	166	178	362
Реальных училищ	41	20	9	70
Женских институтов	4	—	—	4
Комерческих училищ	—	72	19	91
Трговых школ	—	14	4	18
Духовных семинарий	9	—	—	9
Женских епар. училищ	15	—	—	15
Духовных епарх. училищ	30	—	—	30
	260	515	298 ?(290)	1073 ?(1065)

(Примітка: у списку не представлено зовсім середніх шкіл сільсько-господарської та медичної вертикалі, як і учительських семинарій. І. К.)

В общем по этим данным на Украине (исключая Бессарабию и Донбасс) числилось около 44 575 колмплектов одноклассных и 2 138 двухклассных школ, детей в школе — в среднем 66,7%, вне школы 32,3%. В 1918 году ассигновано было на школы от казны 77 490 000 рублей, а в 1919 году 245 665 355 рублей. Сумы эти, однако, реализованы не были.

Высших начальных школ к 1-му ноября 1918 года на Украине (исключая Бессарабию) было 1069, из них открытых до 1917 года — 312, в 1917-м году — 249, в 1918 году — 389, к 1-му июля 1919 года — 1210, из них казенных 1108, местных 102. По отношению к высшей школе Всеукраинским учительским с'ездом 1917 года были поставлены две задачи: ее украинизация и открытие новых украинских высших учебных заведений. Первая задача наткнулась на серьезное сопротивление

неукраинской профессуры. Из открытых новых высших школ нужно отметить:

1) Украинский народный университет в Киеве, открытый 5-го октября 1917 года; 2) педагогические курсы в Киеве, открытые 7-го октября 1917 года; 3) университет классический с богословским факультетом в Каменец-Подольске, открытый 22-го октября 1918 года; 4) историко-филологический факультет в Полтаве и 5) фребелевский институт в Киеве». ²⁷⁾

Короткий був час для впровадження в життя широких задумів національно-державної освіти та виховання в Україні в 1917-1920 р. Однак ці задуми пустили глибокі коріння в народні українські маси.

Року 1930 відбувся процес Спілки Визволення України (СВУ), створений більшовиками для знищення основних наукових і педагогічних сил — творців національної української школи. ²⁸⁾

²⁷⁾ Я. Ряпо. Просвещение на Украине за годы революции. «Путь просвещения», Харків, ч. 6, 1922, стор. 7-8, 10-11.

²⁸⁾ Див. статтю автора в «Українському Збірнику», ч. 5, «До питання про освітньо-виховавчі ідеали СВУ» (стор. 99-127), вид. Інституту для вивчення ССРСР, Мюнхен, 1956 (Ред.).

III. СИСТЕМА ОСВІТИ В УССР

(1920-1930 pp.)

Після короткого національно-державного існування Україна знову опинилася під окупацією РСФСР. У нерівній збройній боротьбі з Північним комуністичним наїзником армія Української Народньої Республіки зі своїм Урядом відійшла на еміграцію.

Враховуючи приклад своїх попередників по окупації, новітній окупант у своїх розрахунках міцного опанування Україною вийшов з вірної настанови: його стріли мусять бути спрямовані й на таку ділянку, як освіта й виховання.

Комуністична партія добре тямилла, що праця на ідеологічному фронті виховання й перевиховання народніх мас, прищеплювання їм, впоювання в них нової, комуністичної ідеології й моралі — стане колосальною підмогою на шляху зосередження абсолютної влади в руках комуністичної партії, і призведе її до опанування всім життям окупованої країни.

Тому не є випадком, що в числі перших комуністичних комісаріатів в Україні було створено й комісаріати освіти.

Створений на початку 1920 року Народній Комісаріят Освіти УССР негайно приступив до організації освітньо-виховних справ, вироблення власної системи комуністичного навчання й перевиховання всієї людности України від малят до старих. Поруч цього завдання т. зв. «сьогоднішнього дня» в боротьбі комунізму з українською демократією було нищення старої ідеології: «Предстоит борьба с национальной романтикой, удовлетворение «из коммунистических рук» культурных запросов...»²⁹)

Боротьбу з «национальной романтикой» НКО УССР започаткував уже з перших днів свого існування, допомагаючи московському большевизмові окупувати Україну й закріпитися на її просторах.

Цілі, які ставив собі Народній Комісаріят освіти УССР в цьому часі, видно з наступного автентичного документу:

²⁹ Вопросы образования и воспитания на 4-м Всеукраинском съезде К.С.М.У. «Путь просвещения», ч. 3, 1922, стор. 366.

«Роспорядження 9. червня 1920 р.

Всім Губнаросвітам.

Польсько-петлюрівський наступ на Україну вимагає від нас зосередження всіх сил і увагу на захист республіки. Необхідно кинути всі культурні сили на роботу серед широких верств робітництва і селянства для підняття їх на стихійну і свідому боротьбу проти польсько-петлюрівських змагань задумати радянську республіку.

Для підготовки лекторів і агітаторів, котрі виступили б скрізь по питанням війни з Польщею й куркульськими контрреволюційними виступами, всі губерніяльні відділи обов'язані не пізніше 20 червня цього року заснувати короткосрочні відповідні курси.

Курси повинні продовжуватись не довше 10 день, але по можливості більше пропустити робітників з повітів.

Організуються курси при позашкільних підвідділах і провадяться під суворим політичним доглядом.

Мобілізацію слухачів агітаторів провадять Губнаросвіти і повітнаросвіти; вони ж і делегують на курси.

Мають право також делегувати на курси слухачів партійні і військові організації. Зразковий програм надсилається окремо.

За справками звертатись до Позашкільного Відділу Наркомосвіти.

Наркомосвіти Гр. Гринько.»³⁰⁾

В усій своїй праці НКО УССР за вказівками комуністичної партії виходив із заложення, що комуністична освіта й виховання широких народніх мас є запорукою вищого розвитку

«... нового человека члена социалистического общества, человека-коммуниста, для которого коммунистический строй жизни был бы органически-близким, внутренне необходимым».³¹⁾

Офіційні документи того часу детально насвітлюють цілі більшовицьких міроприємств (нижче подаємо текстуальні пояснення з різних джерел).

Щоб НКО УССР мав змогу виконати ці завдання, впливаючи комуністичний зміст в українсько-національні форми, комуністична партія здійснила:

³⁰⁾ Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народньому Комісаріату Освіти УСРР. Випуск Перший, Харків, 1920, стор. 40.

³¹⁾ Второе Всеукраинское Совецание по Просвещению 17-25 августа 1920 г. Харков, 1920, стор. 59, 17.

1. Централізоване керівництво всіма справами комуністичної освіти й виховання у своїх руках у формі Народнього Комісаріату Освіти.

«... первой задачей Наркомпроса в текущем году стала задача идеологически и организационно овладеть своими органами, отучить их от безличного и безответственного, независимого от центра существования».³²⁾

2. У спосіб «октябрьской революции в просвещении» (Ряппо) розчистила шлях для системи комуністичної освіти й виховання.

«Ми склонны думать, что рабоче-крестьянская революция XX века произведет не реформу этих прежних учреждений, а революцию...»

Попытки перестроить старые учреждения совершенно безнадёжны...

Мы должны подходить к вопросу так, как будто мы стоим на совершенно пустом месте».³³⁾

3. Розбудувала систему комуністичної освіти й виховання на базі далекойдучих плянів побудови майбутнього комуністичного суспільства.

«Советская власть должна и обязана все свои мероприятия и школьное дело вести не по принципу рынка, а по определенному плану и единой системе».³⁴⁾

НКО УССР був і є комуністичним форпостом ідеологічного фронту, центром, через який Відділ Культури і Пропаганди ЦК ВКП(б) — ЦК КПСС реалізує всі свої пляни комуністичної освіти й виховання.

НКО УССР, як і НКО кожної республіки ССРСР, завжди перебував і перебуває в полі зору партійного керівництва: згори роботою НКО керував ЦК комуністичної партії, а внизу НКО завжди пов'язував свою працю з дітищем компартії, її надійною зміною — комсомолом, прислухався до його голосу у справах комуністичної освіти й виховання, спирався на нього у своїй праці на місцях, посилено готував з його лав робітників освітнього фронту, надавав йому у своїх органах рішучого голосу, бо й нарком освіти був керманічем освіти комсомолу і регулював виховання та освіту його членів своїми розпорядженнями:

«Роспорядження 25 травня 1920 року.
Всім завідуючим Губвідділами Народньої Освіти.

³²⁾ Там же.

³³⁾ О педагогическом образовании (По докладу т. Ряппо) «Путь просвещения», Харків, ч. 3, 1922, стор. 344.

³⁴⁾ Там же.

Для закріплення зв'язку і більшого ознайомлення молоді з органами Народньої Освіти і для підготовки із членів організації К. С. М. У. політично-просвітних робітників Нар. Ком. Осв. спільно з Ц. К. К. С. М. У. пропонує слідує:

- 1) При всіх Губ. і повіт. Від. Нар. Освіти улаштувати інститут практикантів.
- 2) Практиканти надсилаються організаціями К. С. М. У.
- 3) Практиканти оплачуються Від. Нар. Освіти, при чому платня повинна провадитися по тарифах підприємств, або інституцій, де працював практикант.
- 4) Практиканство продовжується один місяць.
- 5) Практиканти командуються в п/відділи:
 - а) позашкільний, б) професійної освіти, в) соціального виховання, г) дошкільний відділ і г) шкільний. В Губвідділах Н. О. по два відповідних підвідділи, і в повітових та місцевих по одному.
- 6) Керівники п/відділів практично ознайомлюють практикантів з працею, дають їм окремі доручення і допомагають орієнтуватись у завданнях і прийомах радянського будівництва в галузі освіти.
- 7) По скінченню практики завідділом Н. О. передає до організації К. С. М. У. свій висновок про працю практикантів в п/відділах Н. О.
- 8) По скінченню місячного строку поступають до розпорядження організації К. С. М. У. Нарком Освіти Ц. К. К. С. М. У. Гр. Гринько».³⁵⁾

Або ще:

«Розпорядження 7 травня 1920 року.

Всім Завідуючим Губвідділами Народньої Освіти.

Величезні завдання налагодження пляномірної і систематичної освітньої праці поміж робітниче-селянською мододдю при обмеженности освітніх засобів вимагають не тільки погодження, але и єдности в цій роботі органів Наркомосвіти і Організації К. С. Р. М. У. з метою якнайшвидшої ліквідації роз'єднаности між органами Наркомосвіти і Організаціями К. С. Р. М. У. пропоную:

- 1) Центральним і місцевим органам Наркомосвіти в частині освітньої праці негайно перейти від випадкової несистематичної підтримки освітніх заходів організацій К. С. Р. М. У. до виро-

³⁵⁾ Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народньому Комісаріату Освіти УСРР. Випуск Перший, Харків, 1920, стор. 18.

блення плянового систематичного задоволення їх освітніх вимог.

2) Задовольняти в першу чергу освітніми засобами школи, клуби, бібліотеки і інші освітні заходи, які повстають завдяки ініціативі організацій К. С. Р. М. У.

3) При відкритті нових шкіл, клубів та освітніх установ спеціально для підлітків слід проводити це через організації К. С. Р. М. У., аби тим самим давати нові імпульси до розвитку самодіяльності поміж робітничою і селянською молоддю.

4) Всемирно пропагувати ідею професійно-технічної підготовки робітничої і селянської молоді і скупчити на цій справі кращі організаційні сили.

5) Для організаційного закріплення єдності освітньої праці ввести представників організацій КСРМУ з правом рішачого голосу у всі ділові керуючі відділи і колегії, коло діяльності яких зтикається з освітньою працею поміж молоддю.

Нарком Освіти Гр. Гринько». ³⁶⁾

Систему комуністичної освіти й виховання, схему якої подав комуністичний уряд України через НКО УССР, впроваджено в життя після прийняття її на Всеукраїнській нараді завідуючих губерніяльними відділами народньої освіти в березні 1920 року.

Ось оцінка цієї події, подана в офіційному виданні НКОсвіти:

«В этом смысле и значение I-го Всеукраинского Совещания по просвещению, состоявшегося в конце марта текущего года.

То было маленькое Совещание, на котором была представлена лишь половина Губернских Отделов Украины.

Но это маленькое Совещание с величайшей ясностью ушло вставшие как раз тогда во весь свой рост задачи хозяйственного строительства и на фоне их сформулировало ту схему Просвещения, которая стала столь популярной далеко за пределами Украины». ³⁷⁾

Нижче подаємо схему Народньої Освіти УССР, що 1920 року була прийнята «совещанием». Автором її був перший Нарком Освіти УССР Гр. Гринько, іменем якого й прийнято її називати. (Фото 1).

³⁶⁾ Там же, стор. 17.

³⁷⁾ Второе Всеукраинское Совещание по Просвещению, стор. 17.

ПОЯСНЕННЯ ДО СХЕМИ

Народної Освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки
предложеної Наркомом Освіти Гр. Гриньком 1920 року.

- I. Радянська система освіти, що будується в корінних своїх підвалинах на трудовому принципі, для успішної реалізації (особливо в обстановці економічного зубожіння) потребує практичної схеми, яка:
 - а) виявила б найосновніші й пекучіші потреби робітництва в період пролетарської диктатури;
 - б) прокладувала б серед надзвичайно різноманітних типів шкіл (й нинішніх просвітніх організацій), що лишились у спадщину від буржуазного устрою, основну лінію просвітньої політики;
 - в) намічала б ті існуючі просвітні установи й ячейки, які можуть і повинні стати сталими пунктами при реалізації своєї просвітньої системи.
- II. Ця схема визначається слідуючими ґрунтовними тезами:
 - 1) Дослід двохрічного радянського будівництва в галузі освіти безперечно доводить, що перетворення буржуазної словесної школи в пролетарську трудову школу може й повинно відбутись не шляхом повільного перетворення старої школи в зазначеному напрямку, а лише шляхом утворення нової школи коло живих огнищ продукційної суспільно-корисної праці.
 - 2) В обстановці надзвичайного економічного зубожіння Радянських республік і скрайнього господарського виснаження всієї Західної Європи, коли ще надового кваліфікована робітнича сила (в значній мірі розтрачена в імперіялістичній й горожанській війні) стає рішачим фактором економічного будівництва, професійна технічна освіта повинна бути визначальним началом всієї просвітньої системи. Поруч з цим в ході пролетарської диктатури перед органами освіти стає завдання пляномірного підготовлення кваліфікованих робітників у всіх галузях радянського будівництва.
Далі продовження орієнтіровки в галузі освітньої політики на ідею так званої загальноосвітньої школи неминує означити:
 - а) все більше ізольовання радянських органів освіти від участі в вирішенню найбільш пекучих запитів життя, що висуваються в процесі комуністичного перевороту;
 - б) передачу підготовок кваліфікованих робітників у всіх галузях виробництва і організаційної діяльності до рук заінтересованих відомств, а значить, культивування вузь-

4.2.

СХЕМА

НАРОДНОЇ ОСВІТИ

в Укр. Рад. Соц. Респ.

ГРУПИ:

ПРОЕКТ

Засвідчений на... на-
рідній Інститутом...
директор...
ПАРКОМ
ОСВІТИ

Григорук
Львів, 25 лютого 1920 року

ЗАГАЛЬНО - ТВОРЧА ОСВІТА

ЄДИНА ТРУДОВА ШКОЛА

ВІД 3 до 15 років

ВИХОВАННЯ

ДИТЯЧА ОЦІЯЛЬНЕ

КОМУНА (САДКИ, МАНДАНИ ТА ІНШ.)

ВІД 4 до 8 років

ВІД 4 до 8 років
НАРОДНА ОСВІТА
Львів, 15.11.20

- кого професіоналізму замість перетворення професійної освіти в живу базу всієї просвітньої радянської системи;
- в) остаточний розрив радянських органів освіти з живими огнищами пролетарської роботи й думки й безнадійне сполучення з дрібно буржуазною інтелігентською стією.

III. Не ставлячи своїм завданням дати вичерпуючі практичні вказівки і вважаючи натуральними й неминучим одхилення і варіанти в залежності од місцевих обставин і наочного запасу сил, схема намічає лише загальну категоричну лінію освітньої політики в УСРР.

- 1) Всі освітні і виховавчі установи, що проводять роботу з дітьми до 14-15 літнього віку (притулки, дитячі доми, санаторії, початкові школи, молодші класи середніх шкіл і т. ін.) утворюють єдину систему соціального виховання. Всі установи й заходи системи соціального виховання перебудовуються і знову утворюються по трудовому принципу, при чому, продукційна праця гостряком своїм повинна направлятись тут не на задоволення утилітарних потреб і не на навчання якомусь ремеслу, а виключно на розвиток творчих сил дитини і виявлення його нахилів до діла професійної освіти.
- 2) Вся освітня робота з юнацтвом (шкільна й поза-шкільна) будується на базі загальнокорисної продукційної праці і по завданням і підходах утворює єдину систему професійної освіти, яка дає на кожному даннім ступні певну ступінь продукційної або організаційної кваліфікації. В цій системі професійна освіта стає не зовнішнім додатком загальної освіти, а його ґрунтовним джерелом. Розуміння школи другого ступня, як загальноосвітньої, що дає лише так званий загальний розвиток, одхиляється. Політика спроб перетворити існуючі загальноосвітні середні школи в так звану другу ступінь трудової школи припиняється, позаяк вона нині неправильна й безплідна. Базою для утворення системи професійної освіти юнацтва стають професійні школи, курси і особливо клуби пролетарських і селянських підлітків, зайятих у виробництві.
- 3) Спеціалізування в галузі наукової творчості юнаків, яких виділяють огнища професійної освіти, йде через інститути й академії й закінчується в Пролетарській Академії Наук.
- 4) Ся схема охоплює в основах усю радянську систему

освіти, і її реалізування неминучи й практично ставить питання про ліквідацію всіх освітніх установ, що виро-сли в умовах буржуазного режиму поза зв'язком з про-дукційною працею.

- 5) Ся схема, определяюча загальний, категоричний плян радянської системи освіти, може бути реалізована лише при колосальному напруженні органів Наркомосвіти на місцях, перед яким вона ставить завдання:
 - а) всіма заходами дисциплінувати апарат, пристосовавши його до вирішення практичних і строчних зав-дань;
 - б) практично притягнути до своєї роботи і всіма силами зацікавити в своєму існуванні всі пролетарські, господарчі, адміністративні й професійні органи виробництва й орга-нізаційної діяльності.

Гр. Гринько³⁸⁾.

Першу частину української системи комуністичного виховання й осві-ти 1920 року становить «соціяльне виховання». Саме йому нале-жить стати основним інструментом комуністичного виховання, «фабрикою» нових людей-комуністів, членів майбутнього комуністичного суспільства:

«Единственной воспитательной системой, способной удовле-творит нас с этой точки зрения (Виховання нової людини-ко-муніста. І. К.) в эпоху диктатуры пролетариата, в эпоху стро-ительства коммунистических форм, является такая система, ко-торая могла бы обнять весь детский возраст — в смысле всего ребенка до времени созрениа и всех детей без из'ятія и соз-дать новую воспитательную среду в детских учреждениях, ор-ганизованных на началах коммунизма. Такой системой и явля-ется система социального воспитания».³⁹⁾

Щоб у тій системі досягти виховання «нового человека-коммуниста», комуністична партія і советська влада мають стати єдиноправними вихов-никами майбутніх комуністичних поколінь, категорично усунувши від участі у вихованні дітей природнього виховника — родину:

«Или мы должны отказаться от мысли воспитать нового че-ловека-коммуниста, представив воспитанию идти тем же двой-ственным путем «семьи и школы», — или решительно отка-

³⁸⁾ Там же, стор. 59.

³⁹⁾ Там же, стор. 59.

заться от мысли допустить семью к воспитанию и сделать ее исключительно функцией социального организма. Или свободная торговля, или разверстка — третьего быть не может; или семейно-школьное воспитание или социальное — третьего нет». ⁴⁰

Комунисти ще й сьогодні не досягли повної реалізації настанов щодо виховання «нового человека-коммуниста», але вони не відмовилися від свого задуму. Причиною «прориву» на комуністичному виховному фронті став брак фінансово-господарчих можливостей советської влади і колосальний, значно надломлений, але ще до кінця не зломлений внутрішній спротив родинного некомуністичного виховання, що з кожним дальшим роком все маліє й маліє. Не будь цих причин, комуністична партія через систему «соціального виховання» загнала б все дитинство у державні «закриті» розсадники комуністичного виховання — дитячі комуни, школи-клуби і т. д.

Та за роки своєї влади над народом комуністична партія і советська влада, «відступаючи» і «наступаючи», досягли вже у комуністичному вихованні чимало. Якщо до комуністичної революції першорядним виховним чинником була р о д и н а, а далі йшла школа й суспільство, то тепер у комуністичному «раю» перше місце в комуністичному вихованні належить державній советській школі, друге — советському суспільству і лише третє місце належить родині. Одначе те третє місце не може виходити за межі, що їх ставить життя за залізною заслоною: або родина є активним провідником виховних настанов, що їх подає советська школа, або вона лишається мовчазним спостерігачем комуністичного виховання в школі советської держави. Третього в комуністичній дійсності нема і бути не може.

Ланка «соціального виховання» у схемі Гр. Гринька обіймає виховання і навчання дітей від 4 до 15 років і виявляється у двох організаційних формах: а) дитячої комуни, б) єдиної трудової школи.

У поняття «дитяча коммуна» входять найрізноманітніші форми організації дитинства від 4 до 8 років. До тих форм слід віднести цілодобові й денні дитячі садки, майданчики, притулки і т. д. Це ж про «дитячі комуни» з таким захопленням виголошує доповіді Я. Ряппо, називаючи їх коліською виховання нової людини-коммуниста:

«Из семьи дети выводятся в детские коллективы-коммуны, трудовые колонии, на детские площадки и т. д. для того, чтобы дать им общественное воспитание. Эти детские группы, сады и площадки будут первым коммунами, основой коммунистического общежития». ⁴¹⁾

⁴⁰⁾ Там же, стор. 59.

⁴¹⁾ Я. Ряппо. Система народного просвещения на Украине. Сборник 1925 г., Харьков, стор. 11-12.

«Жизнь детских садов и площадок, жизнь детских домов, колоний, детских групп этого возраста — это жизнь коммунистическая, где индивидуализм, обособление, эгоизм, частная собственность и т. п. изживаются. Ни одно общежитие взрослых, даже партийных людей не сравнится с таким детским коллективом — с этой настоящей коммуной... Здесь колыбель нового общества. Это воспитание должно стать всеобщим. Оно разрушает традиционную буржуазную семью, разрушает индивидуальное воспитание, делая его коллективным».⁴²⁾

І така «колыбель людей нового общества» справді виколисує дітей 4-8 років в напрямку комуністичної ідеології й моралі.

Другою частиною ланки «соціального виховання» є Єдина трудова школа. Це є нормальна семирічна школа комуністичної освіти й виховання дітей-юнаків від 8-15 років. У своєму складі вона має два центри: молодший — 4 роки і старший — 3 роки. По думці основоположників тієї школи у своїй розбудові вона мала б перерости на школу-клуб з тим, щоб мати змогу затримати дітей у своїх обіймах по можливості на цілу добу:

«... наша семилетняя общеобразовательная единая трудовая школа должна преобразоваться в школу-клуб для того, чтобы наравне с детским садом задержать ребенка в сфере своего влияния по возможности на целый день, организуя кроме программных, чисто школьных занятий и занятия внепрограмные...»⁴³⁾

Розглядаючи у схемі Гр. Гринька ланку «соціального виховання», не можна не помітити, що в ній не відбито ще однієї форми комуністичної освіти й виховання дітей-юнаків 4-15 років, форми, через яку в практичному радянському житті перейшли мільйони дітей. Тією формою були і є установи інтернатного типу — дитячі будинки, колонії, містечка, що їх справедливо було б назвати комуністичними навчально-виховними закладами «закритого» типу. То були справжні розсадники і вогнища комуністичного виховання. Там перебували діти від 4-17 років, відбуваючи в більшості з них навчання в обсязі семирічки. Контингентами установ інтернатного типу є т. зв. безпритульне дитинство.

Ланкою «соціального виховання» у схемі Гр. Гринька викінчується загальна початкова освіта з тим, що деяке доповнення її має статися в перші роки професійно-технічної освіти. Раннє викінчення загальної освіти (15 років) і початок профосвіти Нарком Гр. Гринько уgruntовує у своїй праці «Чергові завдання радянського будівництва в справі освіти», Харків, 1920 р. На його думку:

⁴²⁾ Там же, стор. 17-18.

⁴³⁾ Второе Всеукраинское Совецание по Просвещению 17-25 августа 1920 г., Харьков, стор. 61.

1. Основна маса підлітків (14-15 р.) іде або до професійної чи ремісничої школи, або безпосередньо до трудового життя.

2. Колосальною потребою пролетарської держави є негайне перетворення мас юнацтва на кваліфіковану робочу силу для побудови тієї держави.

3. Робітничо-селянському юнацтву треба дати освіту професійно-технічну, бо воно своїм корінням сидить у виробництві.

Подібне ж обґрунтування советської освіти дає Я. Ряппо:

«Мы считаем, что обучение в общеобразовательной школе до 17 лет в наших условиях невозможно для детей рабочих и крестьян, участвующих в повседневном труде в более раннем возрасте. Наши рабочие подростки участвуют в производственном труде, а крестьянские — в сельско-хозяйственном труде уже с 14-15 лет; поэтому необходимо, чтобы школа уже в этом возрасте учила этих подростков их труду, квалифицировала их к определенной работе».⁴⁴⁾

І та настанова не є для правовірних комуністів випадковою, бо вони пригадують добре, що їх вчитель, К. Маркс учив, що:

«Из фабричной системы вырастает зародыш воспитания будущего, которое для всех детей свыше известного возраста соединит производственный труд с обучением и воспитанием, и это будет не только метод повышения общественного производства, но и единственный метод производства всесторонне развитых людей». (Цитую за Я. Ряппо — І. К.)

Саме на цих підставах Гринько оцінює освітню систему, в основі якої покладено загальну освіту в обсязі середнього учбового закладу, як систему підготовки інтелігентського юнацтва до високої школи, як систему, що є поза практичним життям, що «... не мала і не має ніякого життєвого смислу...», а тому й:

«Перестановка понять в апараті просвітньої влади мусить іти під гаслом рішучого заперечного можливості, під час пролетарської диктатури, орієнтуватися, в справі просвітньої роботи серед юнацтва, на так звану нормальну загальноосвітню школу. Поняття школи другого ступня, як зазальноосвітньої, що дає лише так званий загальний розвиток, мусить бути викинутим зі вживання практичних органів освіти».⁴⁵⁾

⁴⁴⁾ Я. Ряппо. О системе народного просвещения (Доклад прочитанный на сессии ЦИК'а ВССР) «Шлях Освіти», ч. І, 1928, стор. 19.

⁴⁵⁾ Гр. Гринько. Чергові завдання радянського будівництва в справі освіти, Харків, 1920, стор. 13.

«... в галузі вияснення основної просвітньої тенденції справа йде до того, щоб до щенту зруйнувати той мертвий острів із беззрячим маяком, який урочисто іменується другим ступнем трудової школи (а на практиці є старою середньою школою) і який, під час пролетарської диктатури, може лише затуманювати погляд і затримувати рух дійсно шукаючих робітників в справі практичної підготовки підлітків робітничої кляси. Поняття школи другого ступня, як загально-освітньої, що дає лише так званій загальній розвиток, мусить бути викинутим зі вживання практичних органів освіти.

Сама схема просвітньої політики мусить усунути можливість продовження спроб обернути існуючі середні школи в так званий другий ступінь трудової школи, бо ці спроби в корні неправильні й безплідні...

... в сучасний мент тип загально-освітньої школи мусить відступити своє місце школам і курсам професійно-технічним».⁴⁶⁾

Маючи таку комуністично-клясову відразу до середньошкільної загальної освіти, НКО УССР в особі Наркома Гр. Гринька, вже з перших кроків свої протисередньошкільні теоретичні настанови негайно перерів в практику життя, видаючи розпорядження про ліквідацію ланки середнього шкільництва:

... (В галузі Середньої Школи) ...

«Негайно приступайте до об'єднання молодших клясів з початковою школою і до цілковитої ліквідації старших клясів по утворенню школи другого ступня переносьте (всю увагу? — І. К.) на професійно-технічну освіту і клуби пролетарських і селянських підлітків. Приймайте твердий курс на ліквідацію старших клясів середньої школи. В цім напрямку не повинно бути ніяких хитань».⁴⁷⁾

Упередження до загальноосвітньої середньої школи швидко було розповсюджено й на середні фахові школи у той спосіб, що згодом після «інструкції» було дано наказ ліквідувати взагалі всі середні школи.

От що писав НКО в своєму обіжнику:

«3. Всі середні школи, а також школи близького до них типу, державні, громадські і приватні розбиваються, пристосовуючися до такого пляну розбивки хлоп'ячих гімназій: перші 5

⁴⁶⁾ Гр. Гринько. Чергові завдання радянського будівництва в справі освіти. Харків, 1920, стор. 14-15, 17.

⁴⁷⁾ Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народньому Комісаріату Освіти УСРР. Випуск Перший, Харків, 1920, стор. 10.

клясів з підготовчим і групою приймаємих дітей для 1-го року навчання реорганізуються в 7 річну школу. 6-й, 7-й, 8-й класи бувших середніх шкіл касуються.
Увага: Порядок ліквідації старших клас середніх шкіл і притягнення учнів цих класів до професійно-технічних ухвалюються Відділом Професійної Освіти Наркомосвіти і здійснюються його місцевими органами».⁴⁸⁾

Заперечуючи загальну освіту в обсязі середнього учбового закладу, як базу системи народньої освіти, НКО УССР висував базою системи широко розбудовану професійно-технічну освіту над семирічною школою ланки «соціального виховання», в програмових настановах якої було б доповнено й викінчено, хоча й у надто обмеженому обсязі, й загальну освіту:

«Вся просвітня робота з юнацтвом (шкільна й позашкільна), вирвана з під гіпнози загальноосвітніх завдань, утворює єдину систему професійної освіти, що дає на кожному даному ступні певну ступінь продукційної чи організаційної кваліфікації...

При цьому треба окремо підкреслити, що професійна освіта, під час бурхливого процесу переходу від капіталізму до комунізму, тільки у фантазії занадто сантиментальних оборонців суцільности юнацького ества, може бути кінцевою надбудовою закінченої системи загальноосвітньої школи другого ступня».⁴⁹⁾

«... професійна освіта являється не зовнішнім додатком загальної освіти, а його основним і могутнім джерелом. Другого шляху утворення пролетарської трудової школи другого ступня нема й бути не може».⁵⁰⁾

Другою частиною «Схеми народньої освіти» Гринька є професійно-технічна освіта — база освітньо-виховної системи держав пролетарської диктатури, бо:

«Природа комуністичного перевороту категорично опреділює зміну фронту органів освіти в бік практичної і прочної підготовки кваліфікованих робітників (дорослих і підлітків) по всіх галузях продукційної й організаційної діяльності».⁵¹⁾

⁴⁸⁾ Там же, стор. 31

⁴⁹⁾ Гр. Гринько. Чергові завдання радянського будівництва в справі освіти. Харків, 1920, стор. 15.

⁵⁰⁾ Гр. Гринько. Чергові завдання радянського будівництва в справі освіти. Харків, 1920, стор. 15.

⁵¹⁾ Там же, стор. 17.

Та «природа комуністичного перевороту» визначила справді й те що:

«Украинский Наркомпрос определенно и категорически стал на ту точку зрения, что прежняя общеобразовательная школа должна быть окончательно ликвидирована, что курс необходимо взять на профессиональное образование и что строительство общеобразовательной политехнической, школы, в принципе правильно, все же является вопросом будущего.

Не универсально подготовленный работник является потребностью данного момента, а работник конкретной отрасли производства и труда. Переходному периоду диктатуры пролетариата нужны, прежде всего, рядовые квалифицированные рабочие, мастера и техники своего дела, вместе с этим понимающие и вопросы экономики и политики советского государства; переходному периоду диктатуры пролетариата нужны, прежде всего, активные граждане, умеющие работать в определенной отрасли производства. Поэтому Украинский Наркомпрос взял решительный курс на систему учебных заведений переходного периода и ставил основным стержнем просветительной системы профессиональное и специально-научное образование, которое подлежало коренной реформе соответственно потребностям Советского Государства».⁵²⁾

У професійно-технічній освіті підлітків Нарком Освіти Гр. Гринько бачив реальне звільнення їх «від ганебного проростання дрібнобуржуазною стихією» і спрямування їхнього руху в бік нової, комуністично-пролетарської стихії.

В обґрунтуванні потреби широкого розгортання професійно-технічної освіти керівництво НКО УССР виходило і з характеристики «катастрофального занепаду й розкладу» Західної Європи. Такий стан Західної Європи змушує советську державу ставати на ноги власними силами, не покладаючи надій «на американских дядюшек и техническую помощь Западной Европы»:

«Цифры и факты, впечатление самых различных наблюдателей от буржуазных экономистов до наших товарищей Красина, Ногина, Радека и других разворачивают совершенно безнадёжную картину хозяйственного состояния Западной Европы...»

Тов. Радек говорил на С'езде Савнархозов, что в теперешнем

⁵²⁾ Я. Ряпо. Просветительная политика Главпрофобра УССР (Доклад на I-ой сессии Совпрофобра. 1923). Система народного просвещения Украины. Сборник. Харьков, 1925, стор. 166.

положении мирового капитала не замечается даже умственной попытки, не говоря о практической, чтобы выйти из создавшегося положения. Капиталистическая Европа погибает и будет погибать в ужасных неслыханных муках...

И конкретное наблюдение и теоретическое исследование приводят к одному выводу. Гибель культуры или коммунизм — вот вопрос и задача, подлежащие разрешению человечества. Путь к коммунизму лежит через полосу пролетарской диктатуры со всеми ее потрясениями, с неизбежным понижением хозяйственной жизни и уровня производственных сил. В эту полосу безвозвратно ступила Европа. Пусть твердо запомнят это все, кто слишком рассчитывает на американских дядюшек и техническую помощь Западной Европы...

Вот, товарищи, та подпочва, та общая перспектива, о которой мы ни на минутку не должны забывать, когда подходим к построению реалистической системы просвещения». ⁵³⁾

Така характеристик Західної Європи змушувала НКО УССР, всупереч настановом НКО РСФСР про виховання й освіту багатогранної людини майбутнього, людини-комуніста, взяти курс на якнайскорше і якнайширше розгортання професійно-технічної освіти для забезпечення советської держави власними кадрами інтелігенції, поклавши при цьому в основу своєї освітньої політики:

«... постановление III-го С'езда Профсоюзов, где черным по белому написано требование перенести «центр тяжести просветительной политики пролетарского государства в область профессионально-технического образования». ⁵⁴⁾

Рішучі кроки НКО УССР в розгортанні професійно-технічної освіти виходили з глибоких переконань керівництва в тому, що:

«... наша схема просвещения, в основе которой лежит задача подготовки квалифицированных работников во всех отраслях и на всех ступенях, глубочайшим образом соответствует основным постановлениям на этот счет III-го С'езда Профсоюзов. Мы выражаем назревшую задачу нашей эпохи, когда практически профессионально-техническое образование ставим в центре нашей просветительной политики...

Мы утверждаем, что в длинном и мучительном процессе перехода от капитализма к коммунизму с неизбежным обязательным хозяйственным распадом, понижением производ-

⁵³⁾ Второе Всеукраинское Совецание по Просвещению 17-25 августа 1920, Харьков, стор. 68 і 70.

⁵⁴⁾ Там же, стор. 71.

ственных сил, стихийной прямой растратой квалифицированных работников и косвенной их депрофессионализацией, Профессионально-Техническое Образование, т. е. подготовка квалифицированных работников всех степеней, рангов и разрядов становится основной определяющей и величайшей задачей коммунистического просвещения».⁵⁵⁾

Повищі настанови й визначили напрямні розбудови другої частини «Схеми Народної Освіти» УССР в 1920 році, а саме професійно-технічної освіти.

В розбудові професійно-технічної освіти НКО УССР виходив із характеру й тенденцій розвитку господарчого життя й природньо-географічних умов України, поділяючи її на три райони:

«а) Юго-западная область — Донбас с губерниями — Донецкой, Екатеринославской, Запорожской, частью Николаевской, область каменноугольной и рудничной промышленности, тяжелой пролетарской индустрии — основа самого ударного индустриально-технического просвещения; б) Северо-западная область с губерниями: Киевской, Волынской, Подольской, Черниговской, частью Полтавской, и Харьковской, которые связывают две области с характерными особенностями переработки сельско-хозяйственного сырья — основа сельско-хозяйственного, сахароваренного, табачного, винокуренного, мелко-химического и кустарного профобразования; в) Южная и Центральная часть с губерниями: Одесской, Николаевской, Кременчугской и Полтавской с богатым сельским хозяйством, мелко-химической кустарной промышленностью, с развитыми особенностями обмена местного и международного (Одесса и Николаев), как основой сельско-хозяйственного и социально-экономического образования».⁵⁶⁾

У схемі Гр. Гринька професійно-технічна освіта усіх ступнів поділяється на групи, що відповідають ділянкам народньо-господарського життя України. У схемі освіти 1920 року таких груп визначено сім: лікарська, соціально-економічна, технічна, агрономічна, педагогічна, наукова і мистецька. Остання група у схемі 1920 р. лишилася зовсім нерозробленою, а група «наукова» у схемі є досить невиразною за умов, коли у кожній групі над всіма ступнями профосвіти позначено «Академію». Треба зазначити, що в пізніших матеріалах про «наукову» групу ніде не згадується.

Кожна група професійно-технічної освіти поділяється на кілька фахових підгруп (за матеріалами Я. Ряппо):

⁵⁵⁾ Там же, стор. 72.

⁵⁶⁾ Я. Ряппо. Просветительная политика Главпрофобра УССР (Доклад на 1-ой сессии Совпрофобра. 1923). Сборник. Система Народного просвещения Украины. Харьков, 1925, стор. 29.

- 1) Лікарська: медичну, онтологічну, хеміко-фармацевтичну;
- 2) Соціально-економічна: адміністративно-організаційну, оперативно-господарчу, статистичну, кошторисно-фінансову;
- 3) Технічна: механічну, електричну, гірничу, хемічну, будівельну, транспортову, кустарно-промислово;
- 4) Агрономічна: агрономічну (рослиннознавства), садо-огородню, лісництва, зоотехнічну (тваринництва), інженерноагрономічну (меліорація), межеву;
- 5) Педагогічна: соціального виховання, професійної освіти, політичної освіти;
- 6) Мистецька: «ИЗО» (малярство), «МУЗО» (співи й музика), «ТЕО» (театральне мистецтво), «ЛИТО» (літературне мистецтво).

Нижчою ланкою професійної освіти за схемою Гринька була 2-3 річна профшкола відповідної спеціальності. Завданням професійної школи було готування кваліфікованих робітників різних фахів відповідно до потреб народного господарства. Профшколи за схемою Г. Гринька впроваджено при чотирьох народньо-господарчих групах: лікарській, соціально-економічній, технічній і агрономічній. При інших групах профшкіл не пляновано, певно, з тих міркувань, що у тих галузях рання спеціалізація заважала б підготуванню доброго фахівця. У двох групах (агрономічній і технічній) над дворічною профшколою підноситься технікум, що є середнім навчальним закладом. В групі агрономічних фахів до технікуму вступають безпосередньо по закінченню профшколи, не відбуваючи перед тим річного практичного стажу. Натомість в групі технічних наук, по закінченню профшколи треба відбутися річний практичний стаж і лише потім надається право вступу до технікуму. В групах соціально-економічних і лікарських (медичних) наук низовою ланкою є трирічна профшкола. По закінченню трирічної профшколи в групі соціально-економічних наук треба було відбутися річний практичний стаж перед вступом до дальшого ступня. В групі лікарських наук по закінченню профшколи можна вступати до вищої ланки без проходження річного практичного стажу. В групі мистецьких і педагогічних наук низовою ланкою були різні 3-5-річні курси. По закінченню курсів і після відбуття річного практичного стажу учень міг вступати до дальшого ступня.

Над профшколою чи курсами у групах: мистецькій, педагогічній, соціально-економічній і лікарській підносилися висока школа — інститут з 4-річним навчанням. У групах агрономічній і технічній високу школу — інститут будувалося на середній ланці — технікумі. В агрономічній групі інститут мав 3 роки навчання, а в технічній групі лише 2 роки. У схемі Гр. Гринька єдиним типом високої школи був інститут для всіх груп.

Над інститутами підносилися науково-дослідні інститути й катедри, що їм у схемі дано назву — «Академія».

Так в загальних обрисах виглядає «Схема Народньої Освіти в Укр. Рад. Соц. Респ.», що її подав Нарком Освіти Гр. Гринько, а прийняла I-а Всеукраїнська нарада по питаннях освіти в березні 1920 р., а затвердила II-а нарада в серпні 1920 р.

«Схема Народної Освіти» Гр. Гринька стала основою для вироблення і розгортання системи освіти в УССР, яка, з певними змінами, удосконаленнями й доповненнями проіснувала до 1930 року, коли було прийнято єдину систему освіти для всього ССРСР.

Як виглядала система комуністичної освіти й виховання в УССР можна бачити з додатку № 2 — «Система Народної Освіти УССР».

Система освіти й виховання в УССР має в собі два типи учбово-виховних закладів і установ, як дві частини єдиного цілого:

1. «Основні установи»,
2. «Допоміжні установи».

Розглядаючи в «Системі Народної Освіти УССР» частину, що має назву «Основні установи», треба відмітити: I. Ніяких змін не зазнала частина, об'єднана загальною назвою «соціальне виховання». II. Частину над «соціальним вихованням» — «Професійно-технічна освіта» — дещо змінено. III. Над профтехнічною освітою доволі чітко виділено науково-дослідчу роботу, що є очолена «Всеукраїнською Академією Наук».

В розділі професійно-технічної освіти зроблено такі зміни:

1. Введено низову ланку — профшколу в групу мистецьких наук, чого зовсім не мала «Схема».

2. Цілковито ліквідовано ланку середньофахового шкільництва, що по «Схемі» було впроваджено в групі технічних і агрономічних наук у вигляді технікуму.

3. Колись середньошкільний навчальний заклад — технікум піднесено до ранги високої школи в 1922-1923 році, бо

«Проблема вищої освіти взагалі, а індустріально-технічної зокрема, не може бути розв'язана ні в якій мірі лише одним варіантом школи».⁵⁷⁾

«Высшее образование в нашей системе осуществляется путем двух типов школ: техникумов и институтов, глубоко отличных друг от друга, как по внутреннему содержанию, так и по задачам. Техникумы должны готовить узких специалистов-практиков своего дела, средних работников, с весьма дифференцированными и детализированным знаниями. Институт должен давать организаторов широких отраслей хозяйства, людей синтеза и научного подхода в разрешении хозяйственных и государственных вопросов. В институтах должна быть вполне зрелая, более взрослая публика; в техникумах должна обучаться молодежь, для которой предназначается предварительно исполнительная роль...»

«Техникум должен стать учебным заведением, где преподают

⁵⁷⁾ Я. Ряпо. «Технікуми України — здобуття Жовтневої Революції» «Шлях Освіти», ч. 11, 1926, стор. 2, 1.

сумму знань, деталі четких і точних формул для практичного застосування. Інститут не повинен претендувати на таку деталізацію. Він передбачає деталі раніше установлені; він повинен дати обобщення, синтез, методи. В цьому відношенні наші інститути нагадують університети, але на практичній основі». ⁵⁸⁾

«У «Схемі» Гринька» 1920 року технікуми досягали це місце середніх навчальних закладів. Ступенями профосвіти в цій схемі за старою традицією ще йшли: профшкола — технікум — інститут — академія.

1921 року, при розгортанні системи профосу, саму ідею профосівської «школьної ланки» проревізувано, і в 1922 році за моєю схемою технікуми постановлено вже в ряд з інститутами, як вищі школи». ⁵⁹⁾

Систему диференційованої високої освіти в УРСР перевів Я. Ряппо, посилаючись на те, що у країнах з високорозвинутою технікою й диференційованою промисловістю (Західна Європа й Америка) широко здійснюється диференціація й високої освіти.

Як і в «Схемі», «Система» не передбачала ланки середньої освіти: семирічна школа ні за своїм програмом ні за тривалістю навчання не могла бути і не була середньошкільним навчальним закладом загальної освіти. Професійна школа, маючи за завдання поповнити дефіцит з дисциплін загальної освіти і дати початкові знання з профілевих дисциплін, щоб підготувати робітника нижчої кваліфікації, не могла бути і не була середньошкільним навчальним закладом фахової освіти. Вона була своєрідним витвором радянської держави в період «переходу від капіталізму до комунізму» для підготовки кваліфікованого робітництва:

«Наша профшкола представляє таке поєднання загальнонавчальних елементів, при яких вони виступають службовими для сучасної техніки; ми тут включаємо сумму загальнонавчальних предметів, щоб 18-річні юнаки могли піти в промислове виробництво з повним розвитком і певним світоглядом». ⁶⁰⁾

«В системі просвіти, школа соціалістична разом з профшколою, даючою завершення розвитку молоді, становить єдине ціле, закінчуючи початкове навчання, виконуючи завдання загальнонавчального навчання і виховання. Далі йде

⁵⁸⁾ Я. Ряппо. Достижения и задачи рабочих факультетов. «Путь Просвещения», Харків, ч. 6, 1923, стор. 51.

⁵⁹⁾ Я. Ряппо. Технікуми України — здобуття Жовтневої Революції, «Шлях Освіти», Харків, ч. II, 1926, стор. 2, 1.

⁶⁰⁾ Я. Ряппо. Профобр — производственный «Трест». Сборник. Система народного просвещения Украины. Харьков, 1925, стор. 62.

высшая школа и никакой другой средней школы нет и не может быть».⁶¹⁾

Розрив між початковою й високою освітою (відсутність середньо-шкільної ланки) керівника НКО УССР пояснюють головним чином потребою советської держави у кваліфікованих кадрах, що промине згодом, коли ті кадри будуть підготовлені:

«Мы не считаем сейчас нужным устанавливать преимущество между профшколой и техникумом и институтом, не ставим интеллигентской задачи дать всякому высшее образование; нам нужно подготовить квалифицированных работников, техников, мастеров, инженеров, а не готовить к следующей школе. Техникумы должны комплектоваться не из профшколы, а из жизни, из производства».⁶²⁾

Визначивши два ступні профтехнічної освіти — нижча фахова освіта — профшкола і висока освіта — технікум та інститут, Я. Раппо визначає й «профіль» кожного навчального закладу профосвіти у такий спосіб:

«Профшкола — это мастерская, мощный цех со свойственными цеху заданиями, организацией и оборудованием. Техникум, бесспорно, завод, фабрика, сильное хозяйство, предприятие с большими задачами, с высококвалифицированной узкоспециальной рабочей силой и сильным оборудованием. Институт — это комбинированное предприятие, объединение заводов, фабрик или предприятий одной широкой отрасли производства, объединенные единым правлением, ответственным перед центром».⁶³⁾

Однак за деякий час керівникам НКО УССР довелося залагоджувати прорив у середньому шкільництві у спосіб підтягування профшколи до середньошкільного закладу фахової освіти:

«Добір профшкільців для вступу у ВУЗ'и

Комплектування ВУЗ'ів наступного року піде на 50% за рахунок тих, що скінчили профшколи. Отже, на профшколи покладено відповідальне завдання підібрати гідних кандидатів, що можуть заспокоїти теоретичний курс ВУЗ'ів. Керівникам і лекторам профшкіл України запропоновано нині звернути

⁶¹⁾ Первая всеукраинская конференция по индустриально-техническому образованию. «Путь просвещения» Харьков, ч. 5, 1922, стор. 316.

⁶²⁾ Там же, стор. 318.

⁶³⁾ Я. Раппо. Профобр-производственный «Трест». Сборник. Система народного просвещения Украины. Харьков. 1925, стор. 62.

увагу на молодь, що має здібности до засвоєння теоретичних дисциплін і може бути кандидатом до вступу у ВУЗ'и. Їм треба допомагати порадою і керівництвом у систематичній теоретичній підготовці. Посвідчення про закінчення профшкіл з рекомендацією для вступу до ВУЗ'ів можна видавати лише особам, що набули під час перебування в профшколі солідного теоретичного знання і виявили себе як працездатні учні.⁶⁴⁾

Потреба піднесення профшколи в напрямку середньошкільного навчального закладу була викликана тим, що доплив до високої школи безпосередньо з виробництва часто не був якісним щодо знань, як і тим, що він з роками кількісно зменшувався. Року 1926 профшколу було піднесено до ранги середньої фахової школи:

«Середніми навчальними закладами нашої освітньої системи є професійні школи різних галузів, над семиліткою для віку від 15-18 літ, між соціалістською початковою й вищими навчальними закладами».⁶⁵⁾

Поза основним освітньо-виховним кістяком «основних установ» від Дошкілля до Академії Наук в системі освіти маємо чимало «прибудівок», завданням яких є допомога пролетарсько-батрацьким, робітничо-селянським масам у здобутті нижчої, середньої й високої освіти. Через ті навчально-виховні установи-«прибудівки», советська держава прискорювала готування з тих мас кадрів соціалістичного будівництва, кадрів будівництва комуністичного суспільства. Серед цих навчально-виховних установ необхідно виділити ті, що в них навчається юнацтво, будучи одночасно включеним у виробничий процес, як і ті, що через них готується робітнича молодь виробництва до навчання у високій школі. До категорії перших слід віднести: 1. Школи робітничої молоді — Школи фабрично-заводського учеництва (ФЗУ), 2. Школи батрацької молоді, 3. Школи селянської молоді. До категорії других треба віднести: 1. Денні та вечірні робітфаки, 2. Курси підготовки до ВУЗ'ів.

Цим школам комуністична партія і советська влада надавали особливого значення, бо саме в них навчання було повною пов'язано з працею на виробництві чи до навчання йшли робітники виробництва. Це були школи, в яких мали б готуватися кваліфіковані кадри советської держави з лав «виробничого пролетаріату», в яких навчалися й виховувалися майбутні кваліфіковані кадри «виробничого пролетаріату».

Особливого значення комуністична партія надавала школі Ф З У, що найщільніше була пов'язана з фабрично-заводським виробництвом, бо ж

⁶⁴⁾ У Наркомосвіті. «Шлях освіти» ч. 3. 1926, стор. 223.

⁶⁵⁾ Я Ряппо. Технікуми України — здобуття Жовтневої Революції «Шлях Освіти». ч. II. 1926, стор. 19.

за марксівською настановою — з фабричної системи виростає зародок виховання майбутнього.

«Эта школа (ФЗУ, — І. К.) имеет подлинную пролетарскую психологию и является самым ценным революционным завоеванием...

Мы сделаем ее школой пролетарского воспитания».⁶⁶⁾

«В Советском государстве школа рабочей молодежи становится нормальной школой пролетариата...

Школа рабочей молодежи стоит на самом левом фланге, шествуя во главе с КСМУ в авангарде нашего советского культурного строительства».⁶⁷⁾

Якщо робітничі факультети й курси підготовки до високої школи з роками скорочувалися, в міру заміни їх середніми загальноосвітніми і фаховими школами, що в міжчасі постали, то школи Ф З У і Ш С М увійшли в дальшому в систему освіти й виховання й широко розбудувалися саме тому, що:

«Нет более благоприятного материала для социалистической школы, как рабочие подростки. Нет здесь опасности обособления обучающихся от трудовой жизни. Нет здесь места мещанской собственнической психологии: фабрично-заводской коллектив и труд оказывают на молодежь свое непрерывное влияние в течение всего пребывания в школе ученичества».⁶⁸⁾

Цілковито іншою «прибудівкою» є т. зв. інтернатні школи, куди належать дитячі будинки, колонії, містечка, колектори і т. д.

В інтернатних школах діти перебувають постійно на повному державному утриманні, навчанні в обсязі від дитячого садка до семирічної школи включно. Інтернатні школи є тими «закритими» закладами комуністичного навчання й виховання, куди рідко долітає вплив зовнішнього оточення навіть советської дійсності. Це про них писав Я. Ряппо, називаючи їх коліскою комуністичного виховання. Постійними контингентами інтернатних навчально-виховних закладів були і є т. зв. безпритульне дитинство і юнацтво, що їх колосальну кількість полишили Перша світова війна, війна громадянська, а далі постійно дає ті «кадри» советська політика класової боротьби, нищення класового «ворога», розкуркулювання, нищення «буржуазних» націоналістів і т. д. А що «кадри» безпри-

⁶⁶⁾ Первая всеукраинская конференция по индустриально-техническому образованию. «Путь просвещения» ч. 5, 1922, стор. 317.

⁶⁷⁾ Я. Ряппо. Школа рабочей молодежи и ее положение в системе просвещения. «Путь просвещения», Харків, ч. 5, 1922, стор. 59.

⁶⁸⁾ Там же, стор. 60.

тульних є наслідок советської політики, то й нагляд над інтернатними школами спочиває більше в руках ГПУ-НКВД, аніж НКО.

В розділі «Основних установ» у системі освіти й виховання УССР подано й школи для дефективного дитинства.

Поруч «Основних установ» у системі освіти й виховання доволі широко розбудовано й т. зв. «Допоміжні установи», що досить часто були головнішими за установи «Основні». Навчально-виховні заклади, що становлять собою «Основні установи», не могли охопити комуністичною освітою й вихованням широких кіл суспільства. В орбіті тих закладів перебувала лише відносно невелика частина суспільства і то переважно в дитячих і юнацько-молодечих літах. Основні маси суспільства середнього й старшого віку, як і частина юнаків і молоді, що з різних причин до тих закладів не потрапляли, лишалися поза орбітою організованого комуністичного впливу, а це значить, що вони могли бути досягнені впливами антикомуністичними. Тож комуністична партія не могла сама собі копати могилу, не могла колосальні народні маси лишити поза своїм впливом. Саме з метою охоплення широких народніх мас впливом комуністичного виховання і освіти, з метою наснаження мас марксо-ленінськими комуністичними ідеями, виховання в них комуністичної ідеології й моралі, в системі народньої освіти УССР Народній Комісаріят Освіти широко розбудував мережу т. зв. «Допоміжних установ».

Серед «Допоміжних установ» відокремлюються чотири групи професійної, масово-політичної і партійної освіти:

1. «Професійна освіта робітників»,
2. «Загальноосвітні школи політосу»,
3. «Партійна освіта»,
4. «Система масового політосвітнього впливу».

Широко розбудована професійна освіта робітників була тим надзвичайної ваги засобом, яким комуністична партія і советська влада мала б уможливити широким колам робітничо-селянських мас, колись неписьменних і малописьменних, дістати фахову нижчу, середню, а часто й високу освіту, хоча то й було на низькій загальноосвітній базі.

Базою шкіл професійної освіти робітників і селян були не лише молодшого концентру семирічки, а досить часто школи ліквідації неписьменности й малописьменности, і «вечірні робочі школи I-го ступня». До закладів робітничо-селянської профосвіти належали:

1. «Професійно-технічні курси та сільсько-господарські курси»
2. «Вечірня професійна школа (3 р. навч.)»
3. «Професійні курси підготовки нижчого адміністративного персоналу»
4. «Вечірні робітничі технікуми (5 р. навч.)».

З роками ліквідації неписьменности й малописьменности серед мас робітників і селян, в бігу розвитку цілої системи комуністичної освіти й виховання, зокрема її кількісного і якісного зростання, в міру щораз ширшого охоплення дитинства навчанням і вихованням у закладах «Основних установ», у зв'язку зі скороченням мережі робітничих факультетів і по-

силеним розгортанням мережі ФЗУ і ПСМ, заклади «Професійної освіти робітників» в системі «Допоміжних установ» скорочувалися, займаючи відповідне місце в системі «Основних установ».

Загальноосвітні школи політичної освіти заступлені в системі освіти й виховання такими закладами:

1. «Вечірня робоча школа 1-го ступня»
2. «Вечірня робоча школа 2-го ступня»
3. «Школа для дорослих підвищеного типу (3 р. навч.)»
4. «Вечірні робітничі Університети (2 р. навч.)».

Для навчання й виховання партійців і комсомольців широко розбудовано систему партійної освіти. Низовою ланкою партійної освіти є «Школа політграмоти (1 р. навч.)».

Ця школа була базою трьох розгалужень партійної освіти, а саме:

1. «Вечірня партшкола 1-го ступня», «Вечірня патршкола 2-го ступня»
2. «Радпартшкола 1-го ступня», «Радпартшкола 2-го ступня»
3. «Парт-освітні гуртки».

Над цими школами й гуртками підносилася дальша партійна освіта: з вечірнім навчанням — «Вечірні Ком. ВУЗ'и»; з денним навчанням — Ком. ВУЗ'и (3 р. навч.)».

В практиці школи партійної освіти поділялися на безліч різновидів, що залежали від освіти слухача, його посади, умов праці, від того, де ту школу було організовано (місто чи село).

О. Крижановський так поділяє школи партійної освіти:

«І. Школи підготовчого типу, що ліквідують загальну політичну неписьменність:

1. На селі:

- а) школа для малописьменних партійців;
- б) скорочена школа політграмоти;
- в) нормальна школа, або школа політграмоти I ступня;
- г) школа політграмоти підвищеного типу, або школа політгр. II ступня;
- д) вечірня радпартшкола, що місцями трохи відрізняється від школи підвищ. типу.

II. Школи більш поглибленого характеру, що мають виключно фахове призначення — готувати політосвітробітника й пропагандиста переважно для села:

- 1) Радпартшкола I ступня (колишня округова)
- 2) Радпартшкола II ступня (кол. губерніяльна).

III. Школи, що дають вищу політичну кваліфікацію:

- 1) Комуніверситети
- 2) Факультети політосвіти

4) Курси підготовки партробітників округ. масштабу

5) Інститут марксознаства». ⁶⁹

Поза комуністичною освітою широких, уярмлених компартією народніх мас у спосіб шкільний, стаціонарний, НКО розгорнув форми масового політосвітнього впливу. Серед тих форм треба згадати: лекції, бесіди, екскурсії, бібліотеки, музеї, виставки, театри, кіно, радіо, пресу.

Місцем організованого масового комуністичного впливу на селі мав бути т. зв. «Селянський будинок», а у місті т. зв. «Робітничий клуб».

Розглядаючи форми масового комуністичного впливу на широкі кола суспільства, не можна не вказати на те, що комуністична партія доклала всіх зусиль, щоб все життя советського суспільства від світанку до глибокої ночі взяти в лещата комуністичної агітації й пропаганди, обмотати нею всіх громадян советського «раю», як павук обмотує павутинням свою жертву.

Так виглядає система комуністичної освіти й виховання УССР, яку ім'ям творців слід назвати системою Гринька — Ряппо.

Система комуністичної освіти й виховання Гринька-Ряппо відмінна від досі існуючих, найперше, своїм змістом — марксо-ленінською комуністичною ідеологією й мораллю, в роки свого застосування в життя не лишила незмінною й номенклатури навчальних установ і закладів. Вже в перші роки життя цієї системи старі назви не могли «вмістити» советського змісту, а тому й мусіли зазнати докорінної зміни.

Системі Гринька-Ряппо не довго судилося жити, не довелося переніти всі її положення й засади на практиці. За десять років українську й російську систему було уніфіковано і на тій базі створено єдину систему освіти й виховання для цілого ССРР.

Українська система комуністичної освіти й виховання виросла з умов, які склалися в Україні після встановлення там советської влади. НКО УССР прагнув створити таку систему освіти й виховання, яка б забезпечила Україні перехід до комуністичного суспільства.

«Те мероприятия, которые мы сегодня проводим, те школы, которые мы сегодня и будем еще в ближайшие годы строить — это мероприятия переходного периода, периода диктатуры пролетариата, перехода от капитализма к социализму. Поэтому наша система должна иметь переходной характер». ⁷⁰)

⁶⁹) О. Крижановський. Система партосвіти на Вкраїні. «Шлях Освіти», ч. 2, 1926, стор. 30.

⁷⁰) Я. Ряппо. «О системе народного просвещения», «Шлях освіти», ч. 1, Харків, 1928, стор. 13.

Т Р А Н С Ф О Р
учебных заведений на

До революции и в годы гражданской войны 1914-1919 гг.

		Российская Академия Наук
Возраст: Высшие учебные заведения:		Духовная Академия
		Университеты
		Высшие женские курсы
18-21 год.		Специальные институты
		Учительские институты
		Консерватории

	Средние учебные заведения:	Более мощные средние учебные заведения	Средние техн. училища
			" с.-х. "
			" ж.-д. "
17-20 лет			Коммерческие
			Реальные (стар. классы)
			Учительские семинарии
			Духовные семинарии

		низшие специальные и менее мощные учебные заведения	Техн. школы
			Ремесленные училища
15-17 лет			С.-х. школы
			Торговые школы и классы
			Гимназии (стар. классы)
			Реальные учил. (стар. классы)

9-15 лет	Низшее образование:	Средние учебные заведения (млад. классы)
8 лет		Начальные школы различных типов: уездные, горьские, земские, церковно-приходские.

М А Ц И Я

Украине за годы революции

Украинская Академия Наук Научно-исследовательские кафедры

Профессиональное
образование:

Высшая
школа:

Институты (курс от 3 до 4 лет)
1) Индустриальные, 2) С.-хозяй-
ственные, 3) Народного хозяй-
ства, 4) Педагогические, 5) Ме-
дицинские, 6) Художественные.

Р а б ф а к и

Техникумы (курс 3-летний)

1) Индустриально-техн., 2) С.-хо-
зяйственные, 3) Соц.-экономиче-
ские, 4) Хемико-фармацевтиче-
ские, 5) Художественные 3-лет-
ние педагогические курсы.
Вечерние раб. тех-мы

Начальное
воспитание
и

образование

Профшколы (курс 2-летний)

Школы рабочей молодежи

(Фабзавуча)

Долгосрочные курсы

Рабочие курсы,

Социальное
воспитание
(соцвос):

Семилетние трудовые школы

Детские дома

Детские сады, площадки²¹⁾

Творячи українську систему освіти, НКО УССР широко скористався з досвіду, який вже на той час мала Росія. Народній Комісаріят Освіти України пильно придивлявся і прислухався до праці НКО РСФСР, завжди очікував на критику своєї праці «со стороны старшего товарища (Розрядка наша. І. К.) — Главпрофобра РСФСР» (Гринько).

Але в тому наркомосівському пригляданні завжди відчувалася самостійність у будіванні комуністичної освіти й виховання в Україні:

«Мы говорим себе — ни одного шагу в нашей работе не должно быть сделано без внимательного изучения и учета опыта Советской России. Но вместе с этим мы говорим себе — ни одного шагу не должно быть сделано по пути простого копирования форм и приемов просветительной работы Советской России». ⁷²⁾

Самостійність праці НКО УССР, відмінність системи комуністичної освіти й виховання в Україні супроти Росії, суворе розмежування праці двох освітньо-виховних центрів, відбилося в такому документі:

«Постанова Народніх Комісарів Освіти
Р. С. Ф. С. Р. і У. С. Р. Р.

7 травня 1920 року, м. Харків.

В інтересах єдності освітньої політики і з метою налагодження пляномірної і систематичної роботи центральних і місцевих органів Наркомосвіти У. С. Р. Р. проголошуємо:

1) Всі зносини по питаннях інформації, керівництва справами Освіти і постачання між Наркомосвітою РСФСР і окремими губерніями України, проводяться виключно через Наркомосвіти УСРР.

Примітка: Ні одно прохання окремих губерній України не буде розглядатися в Наркомосвіти РСФСР без резолюції Наркомосвіти УСРР.

2) Всі декрети і розпорядження Наркомосвіти РСФСР можуть вживатися в межах України лише після їх оголошення чи потвердження Наркомосвіти У. С. Р. Р.

Народній Комісар Освіти Р. С. Ф. С. Р. А. Луначарський.
Народній Комісар Освіти У. С. Р. Р. Гр. Гринько». ⁷³⁾

Цей факт не слід розглядати як відмінність освітньої політики, як бажан-

⁷¹⁾ Я. Ряпо. Система народного просвещения Украины. Харьков, 1925, стор. 176, 177.

⁷²⁾ Второе Всеукраинское Совецание по Просвещению 17-25 августа 1920., стор. 17.

⁷³⁾ Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народньому Комісаріату Освіти УСРР. Випуск Перший, Харків, 1920, стор. 16-17.

ня українських комуністів з НКО через відмінну систему відокремитися від сузір'я комуністичних республік. Це лише дві дороги до однієї комуністичної мети.

Українську освітню самостійність, відмінну від російської українську систему комуністичного виховання й освіти, не слід розуміти як відмінність принципів комуністичної освіти й виховання: вони були і є єдиними для всіх республік ССРСР. Свою систему НКО УССРСР обстоював не з міркувань повного усамостійнення аж до відокремлення, а з того, що вважав її за систему, яка

- 1) Забезпечить посилене і прискішене вирощування і зміцнення професійних кадрів України з усіх галузів народного господарства і цим піднесе Україну;
- 2) Підготує і промостить шлях республікам ССРСР до побудови безкласового комуністичного суспільства.

Не ілюзорна відокремленість від Росії, а настанова на міжнародню інтернаціональну єдність присвічувала комуністам з НКО УССРСР, коли вони будували систему комуністичної освіти й виховання:

«И когда мы подходим к вопросу об украинском языке мы должны заранее принять меры, чтобы этот язык, который является языком подавляющего большинства населения, чтобы он действительно стал средством раскрепощения украинских крестьян и рабочих. Это будет только в том случае, если украинский язык будет средством распространения коммунистических идей...»

Но мы никогда не должны забывать, что язык, как и всякое другое политическое орудие, может стать на службу реакционным целям. Мы этого никогда не допустим. Мы никогда не позволим, чтобы шовинизм и национализм срывали международную интернациональную солидарность рабочих...»

Наоборот мы должны возможно скорее дать украинскому трудовому народу почувствовать, что он является членом международной трудовой семьи, а это мы можем сделать, только используя и развивая украинский язык, как орудие освобождения трудящихся масс. И в этом заинтересованы не только украинцы, в этом кровно заинтересован каждый коммунист, — говорил Голова Раднаркому УССРСР Раковський.⁷⁴⁾

Мета російських і українських комуністів одна — всеспітня комуністична революція. Одначе розуміння шляхів і способів досягнення цієї

⁷⁴⁾ Второе Всеукраинское Совецание по Просвещению 17-20 августа 1920. Харьков, 1920, стор. 10-11.

вої мети, породженне відмінним соціально-економічним розвитком України супроти Росії, децю різне.

Різні підходи до розуміння справ міжнародного і внутрішнього стану, як і відмінності між двома народами в їхніх соціально-економічних умовах життя, були причиною і відмінностей систем комуністичного виховання й освіти.

І. Фанатично захоплені досягненнями Жовтневої комуністичної революції, російські комуністи глибоко вірили у близький час комуністичної революції у всесвіті. В тій вірі й надії російські комуністи нагайно розгорнули свою систему комуністичної освіти й виховання в напрямку готування гармонійно розвиненої людини майбутнього комуністичного суспільства, людини-комуніста.

Зовсім по іншому піходили до питання українські комуністи. Виходячи з міжнародних обставин, які, треба сказати, не віщували близької й негайної комуністичної революції, хоч у соціально-економічному й політичному відношенні, як здавалося українським комуністам, країни Заходу й Америки й не були досить тривкими проти революційного наростання, як і з обставин внутрішнього положення країни, українські комуністи втворили систему комуністичної освіти й виховання т. зв. перехідного періоду в ході до створення комуністичного суспільства майбутнього:

«Что касается принципа Общеобразовательной школы, то это принцип перспективы. Курс, взятый на социалистическую школу в 1918 году, объясняется в некоторой степени предположениями о более быстром темпе мировой революции. Курс, взятый на подготовку всесторонне развитой личности социалистического общества, в настоящее время замедляется переходным периодом».⁷⁵⁾

«Как бы ни правильны и замечивы были идеалы просвещения будущего, развитые Наркомпросом РСФСР, социально-экономическая обстановка и темп мировой революции заставили нас строить систему просвещения переходного периода к коммунизму».⁷⁶⁾

В даному питанні українські комуністи цілковито поділяли освітньо-виховні настанови Л. Троцького:

«...иной раз говорят, что задачей коммунистического просвещения является воспитание нового человека. Это немножко слишком обще, черезчур патетично... Нет никакого сомнения в том, что человек будущего, гражданин коммуны, будет очень интересным и привлекательным существом... Но он будет иметь... психологию, глубоко отличную от нашей. Но сегодняшней нашей задачей еще не является — к сожа-

⁷⁵⁾ Я. Ряппо. Просветительная политика и практика Главпрофобра УССР. Сборник. Система народного просвещения Украины. Харьков, 1925, стор. 165.

⁷⁶⁾ Я. Ряппо. Система народного просвещения Украины. Сборник. Харьков 1925, стор. 4.

лению — воспитание этого человека будущего... Мы-то сейчас создаем... не отвлеченного гармонического и совершенного гражданина коммуны — о, нет, мы формируем конкретного человека нашей эпохи, который должен еще только бороться за создание условий, из которых вырастет гармонический человек коммуны».77)

II. Російські комуністи вважали і вважають, що базою для побудови комуністичного суспільства мусить найперше стати російська культура, як культура «вища над вищими». Ту орієнтацію з особливою відвертістю комуністи виявили під час, а особливо після Другої світової війни, висуваючи перед усіма народами російський народ.

«Великая русская нация во главе с партией Ленина-Сталина сыграла выдающуюся роль в борьбе за победу социализма. Благодаря этому она завоевала горячий симпатии и любовь всех свободолюбивых народов мира, всего передового человечества. Народы СССР знают, что своей свободной и счастливой жизнью они обязаны героизму великого русского народа, который под руководством партии Ленина-Сталина свергнул буржуазию, освободил все народы страны от империалистического, национально-колониального гнета, помог им стать действительно свободными и равноправными.

Выдающаяся роль русского народа в создании СССР отмечена в гимне Советского Союза:

«Союз нерушимый республик свободных
Сплотила навеки Великая Русь»78)

Особливо ясно висловився Сталін, святкуючи перемогу над Німеччиною:

«Я хотел бы поднять тост за здоровье нашего советского народа и, прежде всего, русского народа.

Я пью, прежде всего, за здоровье русского народа потому, что он является наиболее выдающейся нацией из всех наций, входящих в состав Советского Союза.

Я подымаю тост за здоровье русского народа потому, что он заслужил в этой войне общее признание, как руководящей силы Советского Союза среди всех народов нашей страны.

Я подымаю тост за здоровье русского народа не только потому, что он — руководящий народ, но и потому, что у него имеется ясный ум, стойкий характер и терпение...

77) Л. Троцкий. Задачи коммунистического воспитания. Москва, 1923, стор. 3-4.

78) М. Каммари. Товарищ Сталин о нациях буржуазных и социалистических. «Большевик», № 16, 1949, стор. 39.

... Иной народ мог бы сказать Правительству: вы не оправдали наших ожиданий, уходите прочь, мы поставим другое правительство, которое заключит мир с Германией и обеспечит наш покой. Но русский народ не пошел на это, ибо он верил в правильность политики своего правительства и пошел на жертвы, чтобы обеспечить разгром Германии. И это доверие русского народа Советскому Правительству оказалось той решающей силой, которая обеспечила историческую победу над врагом человечества, — над фашизмом.
Спасибо ему, русскому народу, за это доверие! За здоровье русского народа!»⁷⁹⁾

Натомість українські комуністи у побудові того ж комуністичного суспільства орієнтувалися найперше на широке використання надбань, зокрема культурно-освітніх, Західньої Європи й Америки:

«Но чем больше думаешь над вопросами просветительной деятельности Советского Общества и Государства, тем чаще и настойчивее возвращается мысль к вопросам о связи с Западом, связи немедленной и активной...

Как самостоятельная задача должно быть выделено освещение современной просветительной теории и практики Западной Европы силами западно-европейских педагогов-коммунистов...

Розуміється, о Западній Європі здесь идет реч лише в той мере и до тех пор, пока не будет возможности активно связаться с Америкой, где, несомненно, наши интересы и запросы могут получить гораздо более серьезное удовлетворение».⁸⁰⁾

III. Соціально-економічний ґрунт для впровадження комунізму в Росії і в Україні був відмінний. Якщо в Росії доброю базою для комунізму було, наприклад, історично-російське «общественное землепользование», то в Україні прямим колосальним запереченням комунізму було глибоко вкорінене індивідуальне землекористування.

IV. Відмінності в народньо-господарському розвитку України супроти Росії викликали й породжували також відмінності в системах принципово тотожного комуністичного виховання й освіти, зокрема відмінності в підготовуванні фахових кадрів нижчої, середньої й високої кваліфікації в усіх галузях народньо-господарчого життя.

Можна з певністю сказати, що комуністи і НКО УССР так активно й владно творили свою освітньо-виховну систему, з такою енергією обстоювали її в боротьбі з системою НКО Росії, саме тому, що почували себе

⁷⁹⁾ Сталин. «Большевик», № 10, 1945, стор. 1-2.

⁸⁰⁾ Гр. Гринько. Наш путь на Запад. «Путь просвещения», ч. 7-8, 1923, стор. 1-18.

комуністами-інтернаціоналістами, а не комуністами-націоналістами, вірили, що лише через самостійно рівноправне, а не відокремлене зростання комуністичних республік, зокрема й лінією «самостійних», своєрідних систем комуністичної освіти й виховання, лежить шлях до побудови комунізму у всесвіті. Керівники НКО УССР були глибоко переконані, що той шлях лежить і через українську освітньо-виховну систему, а тому й обстоювали впровадження її в цілому ССРСР.

Проте централістична, сьогодні комуністична, Москва в кожному відосередньому порухові «союзних» республік бачила й бачить тенденцію розвалу єдиного й неподільного ССРСР. Саме тому й освітньо-виховна українська самостійність не була до вподоби централістичній системі комуністичної держави.

Відмінну українську систему комуністичного виховання і освіти з першого кроку її життя центральна московська влада зустріла надто неприхильно, негайно добачаючи в тому конституційну недієвість, що спричинилася до усамостійнення освітньо-виховної системи.

«Естественно, что если мы интересуемся работой других частей нашей Федеративной Республики, то по отношению к Украинской Республике у нас особенно сильное внимание. Ведь Украинская Республика наиболее сильная и по культурному уровню наиболее близкая к нам. Я должен отметить, что Наркомпрос Р. С. Ф. С. Р. далек от всяких империалистических притязаний, и нас в этом обвинить никто не может. Но все же приходится сказать, что в конституции нашей Федерации есть дефект, ибо не предусматривается никаких организационных взаимоотношений в такой области, как дело просвещения (Немає загального освітнього центру в Москві. — І. К.).

Этот дефект надо будет восполнить».⁸¹⁾

Так устами представника Наркомосу РСФСР комуністична Москва кваліфікувала освітньо-виховну українську самостійність «конституційним дефектом» і започаткувала боротьбу для ліквідації того «дефекту», боротьбу, яка не сходила зі сторінок преси впродовж часу існування української системи. Досить згадати полеміку співробітника московського Наркомосу Гордона з НКО України в особі Я. Ряппо, започатковану на сторінках журналу «На путях к новой школе» з приводу двох статей Я. Ряппо — «Две системы просвещения» і «Проблема воспитания и образования в Советском Государстве».

Виступ Гордона проти української системи, це московсько-комуністич-

⁸¹⁾ Второе Всеукраинское Совецание по Просвещению 17-20 августа 1938, стор. 12.

ний голос за виправлення «конституційного дефекту» — проти самостійної української освітньо-виховної системи, зокрема проти українського професійного суспільства, професіоналізму, що його надто непередбачливий Нарком Освіти РСФСР А. Луначарський назвав «смешной утопией», щоб за кілька років потім, під впливом советської діяльності в боротьбі за індустріалізацію й колективізацію країни, під впливом професіоналізму й української освітньо-виховної системи, широко розбудувати «смешную утопию» і в освітньо-виховній системі РСФСР.

Боротьба з «конституційним дефектом» була предметом всіх всесоюзних і «непартійних» нарад з питань освіти й виховання в ССРСР.

Боротьбу, що її на сторінках преси порушив Гордон, започатковано ще на Першій Всеросійській партійній нараді по освіті в кінці грудня 1920 р., а через Наряду Наркомів Освіти ССРСР від грудня 1923 р. продовжувано аж до 1927 року, коли було започатковано ліквідацію «самостійних» освітньо-виховних систем і встановлення єдиної системи для цілого ССРСР.

Пропозиції 1927 року в питаннях освітніх систем поклали край міжсистемній боротьбі, боротьбі в освітніх питаннях між двома найбільшими республіками у складі ССРСР — між Україною й Росією, започаткували виконання гасла російських комуністів-централістів, гасла ЦК ВКП (б) — «Этот дефект надо будет восполнить». І справді, його було «всполнено».

Пропозиція про єдину систему комуністичної освіти й виховання зміцнила російських комуністів-централістів, як і російських комуністів-націоналістів у їхній спільно-відмінній ідеї створення єдиної і неподільної, на цей раз комуністичної Росії чи ССРСР — опертя всесвітнього комунізму і світової агресії.

IV. ПРИНЦИПИ ОБ'ЄДНАНОЇ ЗАГАЛЬНОСОЮЗНОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Відмінності двох освітньо-виховних комуністичних систем, які формально спричинилися до боротьби за централізацію комуністичної освіти й виховання у руках єдиного московського комуністичного центру, можна сформулювати в кількох основних точках:

I. В основу російської освітньо-виховної системи покладено принцип освітній, а за вихідну організаційну форму збрано Єдину Трудову Школу I та II ступня. Натомість в основу української системи покладено принцип виховний, принцип соціального виховання у найрізноманітніших формах його здійснення — від дитячого будинка і дитячого садка до семірічної школи.

II. Основою системи освіти й виховання в РСФСР була загальноосвітня середня школа, на базі якої розгорталися університети й інститути. Другою лінією у системі РСФСР була професійна освіта, що розгорталася на базі нескінченної в обсязі середньої школи загальної освіти. Професійна освіта в тій системі була додатком до основи.

В системі УССР була лише одна лінія, основою якої була професійно-технічна освіта у формах професійної школи, технікуму й інституту. Загальну освіту було надто обкарнано на користь професійної і викінтувалася вона основно в семирічці з надто невеличким загальноосвітнім наддатком у професійній школі.

На підставі цих відмінностей, Я. Ряппо називав російську освітньо-виховну систему дуалістичною, а українську моністичною.

III. В освітній системі РСФСР було забезпечено три освітні ступні — нижчої, середньої й високої освіти.

Натомість система УССР мала лише два ступні — нижчої і високої освіти. Висока освіта мала функцію вузького й широкого фаху. Правда, згодом цей розрив НКО УССР прагнув ліквідувати в спосіб підтягування професійної школи до ранги фахової середньої школи.

Про деталі відмінностей двох освітніх систем можна довідатися з таких матеріалів, як «Постановление Всесоюзного совещания наркомов просвещения по вопросу о согласовании систем просвещения» і співставлення двох систем у працях Я. Ряппо, яке за браком лише місця, ми й дозволимо собі тут подати:

«Р. С. Ф. С. Р.

1. Главсоцвосом РСФСР охватываются дети и подростки от 3 до 17 лет включительно.

2. В воспитании детского населения Наркомпрос РСФСР считает основной и исходной организационной формой Единую Трудовую Школу I и II ступени.

3. В РСФСР Единая Трудовая Школа-девятiletка (в две ступени — три концентрира).

4. В РСФСР возрасту подростков от 15 до 17 лет соответствует II ступень (2-й концентр) трудовой школы, которая находится в ведении Главсоцвоса.

5. В РСФСР стержнем или основной системы ставится общее политехническое образование, отчего ведется тщательное бронирование по всем программам предметов общего образования.

6. Профшкола РСФСР строится на знаниях четырехлетки, продолжительностью до 4-х лет. Возраст для профшколы малый; объем знаний недостаточный.

7. Рядом с профшколой в РСФСР стоит общеобразовательная школа II ступени — яркий образец дуализма просветельной системы.

8. Техникум в РСФСР строится на объеме семи лет обучения трудовой школы (над I концентром II ступени).

У. С. С. Р.

1. Главсоцвосом УССР охватывается возраст от 4 до 15 лет включительно. Возраст подростков от 15 до 17 лет относится к профобру.

2. На Украине организация воспитания детского населения ставится как единое социальное воспитание в различных развивающихся организационных формах (школа, детсад, детдом, коллектив юных ленинцев).

3. В УССР школа соцвоса-семилетка (в два концентрира).

4. В УССР возрасту подростков от 15 до 17 лет соответствует — профшкола, которая находится в ведении Главпрофобра. (Целевая установка школы для 15-летнего возраста).

5. В УССР стержнем или основной соцвоса от 4 до 15 лет считается общее образование, а дальше основной профобра от 15 лет и старше считается **производительный труд** (профессионализация), около которой и дается общее развитие, отчего по всем программам ведется забота о специальных предметах.

6. Профшкола в УССР строится на семилетке, продолжительностью в 2 года, и является завершением полного начального образования (Профшкола УССР в корне отличается от школы дореволюционного типа).

7. Профшкола УССР — единая и единственная, объединяющая в себе элементы специального и общего образования, составляет **образец монизма** просветительной системы.

8. Техникум в УССР строится над профшколой, на объеме знаний семилетка + профшкола.

9. Техникум в РСФСР считается **средней школой**, отчасти ступенью к высшей школе.

10. В РСФСР по профобразованию сохраняется еще (название) **Университет**.

11. В РСФСР центр внимания направляется на **школьную преемственность**. Забота идет о том, как бы от одной школы переходить в следующую школу.

12. В РСФСР, в противовес школе II ступени, строятся «школы крестьянской молодежи» на селе.

(Термин «крестьянский» лишний, ибо на селе все школы являются «крестьянскими». Термин «молодежи» также неправильный, ибо здесь подразумевается возраст совосовский от 12-15 лет).

13. В РСФСР «рабочее образование» объединяет неоднородные по своему социальному составу учебные заведения, как-то: рабочие курсы, фабзауч, конторгуч и профшколы, без включения сюда почему-то вечерних рабочих техникумов.

14. **Основные начала** по просвещению в РСФСР понимаются так узко, что утверждение их неизбежно вы-

9. Техникум УССР (над профшколой) считается **высшей школой**, не ступенью к институту, а законченным типом школы, подготовившим **ридонного руководителя** (мастера, инженера-практика, агронома-инструктора, кооператора и т. д.).

10. В УССР по профобразу **Университеты ликвидированы** и построены **Единые Институты** по отрасли народного хозяйства и культ. строительства (синтез специальных и общих знаний).

11. В УССР внимание направлено на трудовую преемственность, и усвоение квалификации. Школа профобра строится не ради подготовки к следующей ступени школы, а ради **трудоустрой** квалификации. Забота о соответствии профшколы или техникума определенной квалификации.

12. На Украине школа второй ступени и на селе для **крестьянской молодежи** существуют школы переходного типа по профобразу уже с 1925 года, а для **крестьянских подростков** (возраст от 12 до 15 лет) производится **сельско-хозяйственный УМК** в старших группах семилетки.

13. В УССР под «рабочим образованием» понимаются те учебно-заведения, которые обучают **работающих** в производстве рабочих подростков, юношей и взрослых рабочих, а именно: рабочие курсы, школы рабочей молодежи, вечерние рабочие техникумы и вечерние рабфаки.

Профшколы, в которых обучаются подростки, не работающие в производстве, сюда не относятся.

14. **Основные начала** по просвещению в УССР понимаются как **принципы**, на основе которых Республ-

зовет утверждение Союзного органа по просвещению, что будет противоречить Союзной конституции.

ки творят республиканское просветительное дело самостоятельно, без нужды в Союзном просветительском органе».⁸²⁾

Українська система комуністичної освіти й виховання, започаткована в березні місяці 1920 року, проіснувала лише 10 років. 1930 рік був її остаточною кінцем, початок якого припадає на 1927 рік.

Не є випадком, що 1927 рік став початком кінця самостійності освітньої української системи. Це був рік, коли в повітрі вже носилася примара ліквідації НЕП-у, коли було виготовлено далекойдучі плани індустріалізації і колективізації, які перадбачали колосальні жертви в українському народі. Переведення індустріалізації і колективізації СРСР комуністична партія могла здійснити лише за умов повної централізації влади на всіх відтинках життя в руках червоної Москви.

Тож і такий відтинок ідеологічного фронту, як комуністична освіта й виховання широких народніх мас, не міг лишитися поза керівництвом червоного Кремлю в усіх республіках СРСР. Комуністичне виховання й освіта в «союзних» республіках не можуть (на даному етапі) лишитися «самостійними» бодай щодо форми здійснення єдиних для всього СРСР принципів комуністичної освіти й виховання. За централістичними настановами комуністичної партії освіта й виховання й щодо форм і щодо методів роботи мусять бути уодноманітними, мусять бути єдиними для всіх республік Союзу.

Комуністична партія була свідома того, що відмінні (хоча б лише щодо форм і методів роботи) системи освіти й виховання двох наймогутніших республік Союзу (Росії і України) вестимуть їхні народи по шляху віддалення одного від другого, по шляху раз'єднання, гальмуватимуть об'єднання керівництва всіма республіками в одному центрі — Москві, не дадуть тримати в єдності комуністичного велетня на шляху до комунізму у всьому світі.

Для створення єдиної освітньо-виховної системи треба було «повалити» існуючі «самостійні» системи в Україні і в Росії. І за ту «працю», за завданнями комуністичної партії, взялися два Наркоми Освіти — Бубнов у Росії і Скрипник в Україні.

Виконуючи завдання комуністичної партії, М. Скрипник на нараді подав пропозицію про уніфікацію російської і української освітніх систем, про вироблення єдиної системи комуністичної освіти й виховання для всього Союзу.

«Ця нарада перетворилася, врешті, в народу Наркомів Освіти союзних республік, і там за моєю пропозицією ухвалено поставити перед партією і урядом питання про уніфікацію систем

⁸²⁾ Я. Ряппо. Система народного просвещения Украины. Сборник. Харьков, 1925, стор. 8-10.

освіти. Причиною постановки цього питання були наслідки розходження двох систем, що давали себе знати по різних галузях освітнього і культурного життя».⁸³⁾

Поданням пропозиції М. Скрипник оприлюднив написаний наказ комуністичної партії централізувати й керівництво справами комуністичної освіти й виховання, бо, не зважаючи на партійні наради і конференції у справах освітніх, погодити відмінні системи не вдалося і українська система й далі лишалася як «конституційний дефект».

Стоячи на ґрунті потреби створення єдиної системи, М. Скрипник піддав гострій критиці систему освіти Гр. Гринька-Ряппо, вважаючи її кабінетною, спираючись на те, що проти неї, її не підтримують, та вимагають удосконалення освітніх справ через зміни в системі, комсомольці України.

Основою критики української освітньо-виховної системи для М. Скрипника було те, що система Гр. Гринька-Я. Ряппо не мала ніяких національних ознак, не виходила з інтересів господарчого й культурно-національного будівництва в Україні:

«... ми мусимо собі поставити питання, чи справа української системи народвіти є частиною національного питання на Україні, чи ні? ...

Я на підставі розгляду питань, що виникали під час усіх попередніх розходжень і балачок, прийшов до глибокого переконання, що в особливостях нашої української системи народвіти немає ні атома, що відповідав би особливостям українського культурного і національного процесу. У нас не тому відстоювали систему Народвіти, що вона українська, що відповідає специфічним умовам усього культурного українського процесу, а тому, що гадали, що наша система взагалі більше відповідає умовам розвитку цілого соціалістичного будівництва, і тому настоювали, щоб її скоріше було проведено і в інших республіках Союзу».⁸⁴⁾

З легкої руки М. Скрипника національні ознаки української й російської системи комуністичного виховання й освіти почали категорично заперечувати, виступаючи з тими твердженнями на сторінках преси:

«З усією рішучістю підкреслює Скрипник, що «хоча протягом десяти років ішла гостра боротьба між системами, що звали себе «українською й російською», проте в розходженнях між цими двома системами ані одного грама, ані однієї лоти на-

⁸³⁾ М. Скрипник. Система народньої освіти. «Шлях освіти», ч. 1-2, 1929, стор. VI.

⁸⁴⁾ Там же, стор. V, VII.

ціонального не було. Ані російська, ані українська система не виходили з національних особливостей цих народів».⁸⁵⁾

У критиці української системи М. Скрипник користувався всіма способами, а в тому й тим, що обвинувачував її в тім, що вона постала на базі псевдо-педагогічних настанов:

«Вони (відмінності, — І. К.) не є вияв особливих умов і характеру нашого коультурного і національного процесу, вони є до значної міри вияв псевдо-педагогічних, часто шкідливих, міркувань».⁸⁶⁾

Не можна не звернути уваги на те, що у критиці української системи комуністичної освіти й виховання М. Скрипник оминає її структурну особливість, зокрема щодо високої школи, особливість, яка виразно відмежовує українську систему від російської. Оминання виходить, певно, з тої причини, що та особливість системи Гр. Гринька-Я. Ряппо є наслідок їхньої орієнтації на широке використання досягнень Західньої Європи й Америки.

Потребу мати єдину систему комуністичного виховання й освіти для всього СРСР М. Скрипник уgruntовує тим, що:

«У нас плянування єдине, система нашої господарки єдина, і тому питання про уніфікацію системи народньої освіти стало, як питання потреби будування єдиного соціалістичного господарства...

Тепер стоїть завданням, після перевірки на 10-річній практиці обох систем, намітити єдину систему, засновану на ясних і чітких програмових засадах ідеї комунізму, на підставі практичного досвіду переведеної роботи, нам треба взяти з російської й української системи те, що є живе й відповідає практиці, відкинувши геть все, що не відповідає життю і привело до розриву з приктикою... У нас єдина господарка, єдиний господарчий плян перебудови нашої господарки на нових соціалістичних рейках, на соціалістичних засадах, у нас єдине плянування, єдиний процес до будування нового суспільства, — все це потребує від нас єдиних принципів комуністичних ленінових засад і в галузі культурно-освітньої роботи».⁸⁷⁾

⁸⁵⁾ П. Лукашенко. Друга Всесоюзна партнарада в освітніх справах, «Шлях освіти», ч. 5-6. 1930, стор. 47.

⁸⁶⁾ М. Скрипник. Система народньої освіти. «Шлях освіти», ч. 1-2, 1929, стор. XVII.

⁸⁷⁾ М. Скрипник. Система народньої освіти. «Шлях освіти», ч. 1-2, 1929, стор. 18.

«Наше ж завдання — створити єдину витриману класову систему освіти на основі політехнізму й основних марксистських засадах. Це буде єдина система, що зможе виховати справжніх борців за соціалізм.»⁸⁸⁾

Єдину для всього Союзу систему комуністичної освіти й виховання М. Скрипник вважав одним із шляхів до побудови комуністичного суспільства:

«Питання, проблема єдності системи народньої освіти... це проблема об'єднання всієї сукупності, всіх заводів в єдину систему комуністичного виховання трудящих мас.»⁸⁹⁾

«Єдина система народньої освіти повинна охоплювати всі форми єдиної продукції, духового впливу на маси, всі шляхи і способи виховувати нову, здатну боротися за комунізм і творити комунізм людину.»⁹⁰⁾

«Основне завдання всієї системи, всієї школи — це бути засобом комуністичного виховання та навчання наших майбутніх поколінь. Якщо певні ланки системи, окремі професійні школи, окремі фабзавучі, окремі семирічки-десятирічки не допомагають стати комуністом — це діяльність, надзвичайно злочинний ухил від правильної пролетарської дії.»⁹¹⁾

Заперечення існування окремих систем освіти й виховання (української й російської) і обстоювання потреб виробити єдину для всього Союзу систему освіти й виховання у М. Скрипника виходить з бажань комуністичної єдності народів ССРСР. Однак та єдність рівного з рівним і щабля міжнаціональна рівність виступала всюди, в допомозі досягти її мусить виступити і фронт культурно-освітній:

«Щодо питання семирічки в національному розрізі, то тут перед нами стоїть завдання забезпечити розгортання мережі семирічок для того, щоб ножиці культурного рівня національностей нашого Союзу не розсувалися далі, а навпаки — сходилися.»⁹²⁾

Досягнення тієї міжнаціональної рівності для українського народу зокрема й через освіту й виховання було предметом всієї праці НКО під керівництвом М. Скрипника:

⁸⁸⁾ Там же, стор. 3.

⁸⁹⁾ М. Скрипник. Підсумки партнарад в справах народньої освіти «Шлях освіти», ч. 5-6, 1930, стор. 7.

⁹⁰⁾ М. Скрипник. Основні засади єдиної системи народньої освіти «Шлях освіти», 5-6, 1930, стор. 20.

⁹¹⁾ Там же, стор. 30.

⁹²⁾ Там же, стор. 29.

«Тут (у питанні освіти українців, що перебувають на теренах Росії, — І. К.) національні ножиці б'ють в вічі і, очевидно, як це і підкреслила нарада, Український НКО мусить погодити з НКО РСФСР, аби українська нацменшість була обслуговувана в РСФСР як слід, не гірше, ніж ми обслуговуємо росіян на Україні, і не тільки погодити, але і натиснути, аби це було переведено в життя».⁹³

1927-1930 роки були тими роками, коли народ ще вірив у можливість вільного безкарного висловлювання своїх думок, вірив у справжню демократію, вірив у те, що з його думками будуть числитися, на них зважати. Вірив і висловлювався, не помічаючи того, що комуністична партія не зважає на ті народні думки, а реєструє той голос народу для інших цілей.

Саме тією «вільністю» пояснюється колосальна кількість людей, що брали активну участь в обговоренні справ системи освіти й виховання на сторінках преси. Так порізнені думки в питаннях системи й виховання можна поділити на кілька груп:

1. Ті, хто виступав за єдину систему освіти й виховання для всього ССРСР:

«Нова система освіти ССРСР повинна утворюватися на ґрунті об'єктивної аналізи досвіду в освітньому будівництві всіх республік без будьякого місцевого патріотизму, зваживши, також, і на досвід висококультурних буржуазних країн». (В. Помогайба. «Виробнича думка» № 43-44)⁹⁴)

«Розрив між системами в двох найбільших республіках СРСР в галузі дуже важливого питання про співвідношення загальної й спеціальної освіти надзвичайно утруднює справу народньої освіти...»

Принципи побудови системи не можуть бути не марксівськими, не комуністичними. Вони повинні бути єдиними». (Осадченко, «Виробнича думка», № 40)⁹⁵)

«Істотні різниці в плянах та напрямках, якими розвивається народне господарство, не існує, отже й уніфікація системи освіти у всьому Радянському Союзі — справа цілком своєчасна та навіть актуальна». (Михайличенко, «Виробнича Думка». № 41)⁹⁶)

«Невпинний розвиток нашого господарства, раціоналізація та

⁹³) О. Полоцький. Підсумки IV наради робітників освіти (20 червня 1928 р.) «Шлях освіти», ч. 7, 1928, стор. 4.

⁹⁴) М. Кравченко. Громадська думка на Україні про систему освіти. «Шлях освіти», ч. 12, 1928, стор. 26-27.

⁹⁵) Там же.

⁹⁶) Там же.

реконструкція, поруч з успіхами планування його у всесоюзному масштабі, викликає потребу погодити систему народньої освіти у всіх республіках». (О. Руткевич, «Пролетарська правда», Київ.)⁹⁷⁾

2. Рішуче обстоюють українську систему освіти й виховання:

«... українська система народньої освіти є дійсно плоть від плоті сучасного життя, сучасного соціалістичного будівництва.

... Її пульс б'ється в унісон з соціалістичною дійсністю переходового часу;

... вона в цілому виправдовує своє існування та право на дальше життя, розвиток та вдосконалення».⁹⁸⁾

«Освітня система УССР в загальному має залишитися в такому ж стані, як і була. Практика показала її життєздатність».⁹⁹⁾

3. Українська система освіти після деяких коректив має стати системою для всього ССРСР.

4. Вважають за передчасне ставити питання уніфікації освітніх систем, бо українська система освіти ще не апробована життям.

5. Компромісова оцінка.

6. Не можна розгнівати всевладного зверхника-комуністичну партію. Обначе не можна заперечити й явних позитивів української системи:

«... в т. з. українській системі не було нічого такого, що випливало б із специфічних економічних особливостей України.

Але не можна зовсім заперечувати, що в таких окремих питаннях, як от про ВТШ-і двох типів, позначився вплив міцної, порівняно, машинобудівельної, металургійної та хемічної промисловости УСРР, що вже під час відбудовного періоду давала значний фактичний попит на т. зв. «вузьких» інженерів...

Треба тільки особливо підкреслити, що в реальних фактичних організаційних формах шкіл РСФСР і УСРР вже були закладені засади уніфікаційної системи освіти».¹⁰⁰⁾

⁹⁷⁾ Там же.

⁹⁸⁾ С. Воробйов. До питання про уніфікацію системи народньої освіти. «Шлях Освіти», ч. 12, 1928, стор. 50.

⁹⁹⁾ А. Костюченко. За корективи освітньої системи. «Шлях Освіти» ч. 12, 1948, стор. 57.

¹⁰⁰⁾ С. Зенкевич. Уніфікація системи індустріально-технічної освіти», ч. 1-2, 1930, стор. 30.

Та ті думки української громадськості комуністичній партії не були потрібні, бо вона твердо вирішила за всяку ціну ліквідувати освітні окремішності і створити єдину систему комуністичного виховання й освіти для цілого ССРСР, які б заперечення до того не зустрічалися на шляху здійснення партійного завдання. Ту партійну рішучість можна побачити з підходу до двох партійних нарад у справах освітніх. Коли на Першій Всеросійській партійній нараді у справах освітніх року 1920 виступили в боротьбі за систему комуністичної освіти й виховання кілька протилежних одна другій груп, то за десять років комуністично-советської влади вже на Другій Всесоюзній партнараді у справах освіти ніякої боротьби не було, а була лише «одноголосність», бо до проведення уніфікації і створення єдиної системи був твердий наказ комуністичної партії, яка тій «одностайності» допомогла низкою міроприємств:

1. ЦК ВКП(б) прийняв постанову про кадри, а ЦК і РНК ССРСР видав закона, яким визначив структуру високої школи, що стала обов'язковою для цілого ССРСР.

2. За кілька днів до II партнаради колегія НКО РСФСР, ЦК ВЛКСМ та ЦК «Робос» підписали постанову про відречення від теоретично-словесного навчання, від універсалізму в загальній освіті на користь професіоналізму і цим зняв низку питань, які були предметом дискусії на II партнараді.

3. В першому плянуванні партнаради з питань освіти М. Скрипник і А. Бубнов мали виступати з доповідями про систему освіти в Україні і в Росії. Одначе в дальшому ході ті доповіді було знято з порядку денного наради, бо М. Скрипник і А. Бубнов погодилися і підписали документи, що торували шлях єдиній системі комуністичної освіти й виховання для цілого Союзу.

У світлі сказаного, Друга Всесоюзна партійна нарада у справах освіти була лише формальним ствердженням настанов ЦК ВКП(б) у справах освітніх, настанов, які ліквідували «конституційний дефект», що про нього підніс голос представник НКО РСФСР на Другій Всеукраїнській нараді по питаннях освіти у серпні 1920 року.

I. Krylov

THE EDUCATIONAL SYSTEM IN THE UKRAINE, 1917-30.

The Ukrainian people, after losing their sovereignty, struggled continuously and stubbornly for a national school system, that is, for teaching in the Ukrainian language in the schools of the Ukraine.

Although these efforts had been unsuccessful under Russian tsarism, they prepared the Ukrainian people for a spontaneous rise, immediately after the revolution of 1917, of a system of Ukrainian elementary schools, gymnasias and other secondary schools, and later on universities. The process was capped by the creation of the Ukrainian Academy of Sciences.

Two systems of elementary education were in existence in 1917-30. One was the system of the Ukrainian National Republic and the other the system of Grinko and Ryappo, created by the Bolsheviks after their occupation of the Ukraine and distinct from the Bolshevik system adopted in the RSFSR.

The system of the Ukrainian National Republic was basically outlined by two All-Ukrainian Teachers' Congresses, held in Kiev on April 5-6 and August 10-12, 1917. The resolutions adopted by these two congresses, and other contemporary documents, give a clear picture of the system.

During the existence of the Ukrainian National Republic (1917-20), a draft of a Unified School System was worked out, chiefly based on the concept of the school system as a method of upbringing. At the base of the system was the **kindergarten**, for children from the ages of four to eight; this was followed by the **younger primary school**, for children from seven or eight to twelve, and the **older primary school**, for children from twelve to sixteen. After this school there were to be one or two-year trade school for children in industry, while children who continued their general education would enter a **college**, the third step in the Unified School System, rounding off secondary education

with humanist, practical (**real**), and economic specializations, where the period of schooling, as in each of the first two steps, was four years. Then followed the **university**, with five years; **institutes**, with four or five years, and other higher educational institutions of special types. Even the Bolsheviks approved this plan for a Unified School System, and named their own school system the Unified Labor **School**.

Immediately following the occupation of the Ukraine by the Bolsheviks, the government of the Ukrainian SSR at Kharkov created a People's Commissariat for Education, whose task it was to reeducate the entire population of the Ukraine in the spirit of Communism. In consequence, the basic concept and aims of the school system in the Ukraine were altered.

The Ukrainian Communist system of education was adopted at the First All-Ukrainian Conference of Directors of Gubernia Departments of Public Education in March 1920 and was known as the Grinko System, after G. Grinko, the first People's Commissar of Education of the Ukrainian SSR.

The Unified Labor School consisted of two basic elements: (1) social upbringing, and (2) professional and technical education. The period of social upbringing continued to the age of fifteen, including ages four to eight in the "Children's commune", and ages eight to fifteen for social upbringing. This was followed by the period of professional education, including as a rule two years of trade school in some specialty, a year of work in industry, and three years of technicum, again made up of one year of practical work and two in an institute. With this the professional education was ended; then came two years of academy, awarding the title of scholar in a particular specialty.

The striking feature of this school system was the absence of universities and the professionalization of all education, explained by the authors of the system as due to "the immense demand of the proletarian government for the speedy transformation of the mass of the youth into a skilled working force."

The chief defect in this Soviet Ukrainian system of public education consisted in the fact that in practice it meant the abolition of general education at the secondary school level; the higher educational institutions, the institutes, found their students very poorly prepared. The People's Commissariat for Education later on made various improvements.

The system of public education in the RSFSR was considerably different from the Soviet Ukrainian system of Grinko and Ryappo: in the RSFSR the universities were retained, the technicums were secondary schools in contrast to the Ukraine where they were higher schools for a narrow specialization, and so on. In view of the fact that both systems were Communist and that their authors, People's Commissar for Education Lunacharsky in the RSFSR and People's Commissar for Education Grinko in the

Ukrainian SSR, vigorously defended the orthodoxy of their systems, the warfare between the two systems was of long duration. It did not end until both People's Commissars for Education were changed: N. Bubnov now filled the post in Russia and M. Skripnik in the Ukraine. Then, following a resolution of the Central Committee of the Communist Party, the system of public education in the Ukraine was changed with Skripnik's consent, and the system of the RFSFR was made the single system throughout the USSR.

The special system in the Ukraine was finally abolished in 1933 after the physical liquidation of a great number of members of the Ukrainian intelligentsia. Since the abolition of the system was already begun in 1930, this date may be taken as marking the end of the Soviet Ukrainian system.

I. Krylov

DAS UNTERRICHTSSYSTEM IN DER UKRAINE 1917-1930

Auch nach dem Verlust ihrer Souveränität kämpfte die Ukraine unermüdlich und hartnäckig für ein nationales Schulsystem und für den Unterricht in ukrainischer Sprache in den ukrainischen Schulen.

Wenn auch diese Bemühungen unter dem Zarenregime vergeblich waren, hatten sie doch den Boden in der Ukraine soweit vorbereitet, daß nach der Revolution von 1917 ukrainische Volksschulen, Gymnasien und andere höhere Lehranstalten, späterhin auch Universitäten ganz spontan ihre Tore öffneten. Seinen Gipfelpunkt erreichte dieser Vorgang bei der Gründung der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften.

In der Zeit zwischen 1917 und 1930 gab es in der Ukraine zwei Systeme des Volksunterrichts: das System der Ukrainischen Demokratischen Republik einerseits und das System Grinko-Riappo andererseits, das von den Bolschewiken nach der Besetzung der Ukraine eingeführt wurde und sich wesentlich von dem in der RSFSR üblichen System unterschied.

Das System der Ukrainischen Demokratischen Republik war in seinen Grundzügen von den in Kiew am 5-6 April und 10-12 August 1917 abgehaltenen allukrainischen Lehrerkongressen entworfen worden.

In der vorliegenden Schrift werden Resolutionen beider Kongresse sowie Original-Unterlagen aus jener Zeit angeführt.

Während der Existenzdauer der Ukrainischen Demokratischen Republik (1917-1920) wurde das Projekt der sog. „Einheitsschule“ aufgestellt, die hauptsächlich als Erziehungs-Schule gedacht war. Als Grundlage dieses Systems betrachtete man Kindergärten für vier- bis sechsjährige Kinder; es folgte die Erste Stufe der Grundschule für Kinder von 7-8 bis 12 Jah-

ren und die Zweite Grundstufe für Zwölf- bis Sechzehnjährige. Für Kinder, die dem Produktionsprozess angeschlossen werden sollten, wurden Berufsschulen mit ein- bis zweijährigem Lehrgang gegründet. Kinder, die ihre allgemeine Bildung vervollkommen wollten, wurden in die Dritte Stufe der Einheitsschule die sog. Kollegien eingewiesen, nach deren Abschluß die Jugend das Reifezeugnis in humanistischen, Wirtschafts- oder Realfächern erhielt. Die Ausbildung dauerte, wie in den beiden ersten Stufen, vier Jahre. Es folgten Universitäten (fünf Jahre) und Institute (vier bis fünf Jahre) sowie andere Spezial-Hochschulen.

Dieses Projekt einer Einheitsschule wurde sogar von den Bolschewisten gebilligt und als Einheits-Arbeitsschule bezeichnet.

Unmittelbar nach der Besetzung der Ukraine durch die Bolschewisten wurde bei der Charkower Regierung der UdSSR ein Volksbildungs-Kommissariat gegründet, zu dessen Obliegenheiten es gehörte, die gesamte Bevölkerung der Ukraine im bolschewistischen Sinne umzuerziehen. Infolgedessen änderten sich Grundidee und Zweck der ukrainischen Schule.

Das ukrainische kommunistische Volksbildungssystem wurde von der ersten allukrainischen Tagung der Leiter für Volksbildungswesen einzelner Gouvernements im März 1920 gebilligt und angenommen. Es erhielt die Bezeichnung Grinko-System. Grinko war der erste Kommissar für Volksbildung in der UdSSR.

Die Einheitsschule verfolgte zweierlei Ziele:

a. soziale Erziehung und

b. technische und Berufsausbildung.

Die der Erziehung gewidmete Schulzeit dauerte bis zur Erreichung des fünfzehnten Lebensjahres (vom vierten bis zum achten Lebensjahr war es die sog. „Kinder-Kommune“, vom achten bis zum fünfzehnten war sie der sozialen Erziehung gewidmet).

Ferner folgte die Berufsausbildung — in der Regel zwei Jahre Berufsschule auf verschiedenen Gebieten und ein Jahr Lehrlingszeit; außerdem drei Jahre Technikum, ein Jahr Berufspraxis und anschließend zwei Jahre Hochschule. Damit fand die Berufsausbildung ihren Abschluß. Es folgte die Akademie (zwei Jahre), die die Absolventen berechnete, einen Gelehrtentitel zu führen.

Auffallend am System sind die völlige Ignorierung der Universitäten und der sozusagen professionellen Charakter des Bildungssystems. Die Gründer dieses Systems erklärten diese Tatsache durch „kolossalen Bedarf des proletarischen Staates an einer Jugend, die in kürzester Frist zu einer qualifizierten Arbeitskraft herangebildet werden müsse“.

Die Mängel dieses sowjetukrainischen Systems beruhten darauf, daß die für eine Allgemeinbildung bestimmte Höhere Schule tatsächlich ausfiel. Infolgedessen litten die Hochschulen unter einem spürbaren Mangel an wirklich gebildeten Studenten. Das Volksbildungskommissariat versuchte hier und da einzugreifen...

Das Volksbildungssystem der RSFSR wich von dem sowjetukrainischen Grinko-Riappo-System erheblich ab: In der RSFSR blieben die Universitäten erhalten, die technischen Lehranstalten galten als mittlere Lehranstalten (in der Ukraine jedoch als Fach-Hochschulen) usw.

Da beide Systeme kommunistisch und ihre Urheber Kommissare für Volksbildung waren (Lunatscharsky in der RSFSR und Grinko in der USSR), die den orthodoxen Geist ihres Systems eifrig verteidigten, dauerte der Kampf zwischen beiden geraume Zeit. Er endete mit dem Rücktritt beider Kommissare. In Sowjetrußland wurde N. Bubnow Volksbildungskommissar, in der Sowjetukraine — N. Skrypnik. Schließlich wurde auf Anordnung des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei das Volksunterrichtssystem in der Ukraine nach Einwilligung M. Skrypniks aufgegeben und in der gesamten Sowjetunion ein einheitliches System — das System der RSFSR — eingeführt.

Das ukrainische System wurde 1933 endgültig beseitigt, als zahllose Intellektuelle der Ukraine vernichtet wurden. Dieser Vernichtungsprozess hatte bereits 1930 eingesetzt. Aus diesem Grunde ist der Verfasser des Artikels der Meinung, daß das sowjetukrainische Volksbildungssystem nur bis 1930 geherrscht hat.

I. Krylov

LE SYSTEME D'ENSEIGNEMENT EN UKRAINE ENTRE LES ANNEES 1917 ET 1930

Le peuple ukrainien, après avoir perdu sa souveraineté, luttait toujours et obstinément pour son école nationale, pour l'enseignement dans les écoles de l'Ukraine en langue ukrainienne.

Malgré que tous ces efforts dans les conditions du tsarisme russe restaient sans succès, ils ont préparé le peuple ukrainien à ce que tout de suite après la révolution de 1917 surgissent spontanément des écoles primaires ukrainiennes, des lycées et d'autres écoles secondaires, et plus tard aussi des universités. Le couronnement de ce processus fut la création d'une Académie des Sciences ukrainienne.

Il existait en Ukraine dans la période de 1917 à 1930 deux systèmes d'éducation nationale. C'était le système de la République Démocratique Ukrainienne et le système Grinko-Riappo, créé par les Bolchéviks après l'occupation de l'Ukraine et qui différait de celui adopté par les Bolchéviks dans la RSFSR.

Le système de la République Démocratique Ukrainienne fut en gros déterminé par des congrès panukrainiens des instituteurs qui eurent lieu à Kiév le 5-6 avril et le 10-12 août 1917.

Dans le livre sont données les résolutions de ces deux congrès et sont cités en général des documents originaux de cette époque.

Dans la période de la République Démocratique Ukrainienne (1917-1920) fut

élaboré un projet dénommé „de l'Ecole Unique". Celle-ci était conçue surtout comme école **éducative**. A la base de ce système se trouvait le **jardin d'enfants** où les enfants devaient étudier à l'âge entre 4 et 8 ans; suivait l'**Ecole de base primaire** (textuellement cadette) destinée aux enfants âgés de 7-8 à 12 ans et l'**Ecole de base secondaire** (textuellement aînée) pour les enfants de 12 à 16 ans. Après cela, pour des enfants qui entraient dans le processus de la production, furent créées des écoles professionnelles d'une durée d'enseignement de 1 à 2 ans, tandis que les enfants qui continuaient les études générales entraient dans le troisième degré de l'Ecole Unique dont les écoles dénommées **collèges** donnaient un enseignement secondaire accompli, d'ordre humanitaire, pratique ou économique. La durée de l'enseignement dans le 3-ème degré était de 4 ans. Suivaient les universités. (5 ans) les instituts (4 à 5 ans) et d'autres écoles supérieures spécialisées.

Les Bolchéviks eux-mêmes donnaient une appréciation favorable à ce projet de l'Ecole Unique, et il y avait plus, ils denomnaient leur école Ecole Unique de Travail.

Tout de suite après l'occupation de l'Ukraine par les Bolchéviks, auprès du gouvernement de la République Socialiste Soviétique de l'Ukraine à Kharkov fut créé un Commissariat du Peuple de l'Enseignement dont le but était de rééduquer toute la population de l'Ukraine dans l'esprit du communisme. A la suite de cela fut changé l'esprit général ainsi que les buts mêmes de l'Ecole en Ukraine.

Le système ukrainien communiste d'enseignement fut adopté à la première conférence panukraïnienne des directeurs des sections départemetales de l'éducation nationale en mars 1920 et fut dénommé système Grinko, du nom du premier Commissaire du Peuple pour l'Enseignement de la RSSU.

L'Ecole Unique de Travail comprenait deux éléments de base: 1) l'éducation sociale et 2) l'enseignement professionnel technique. La période éducative durait jusqu'à l'âge de 15 ans (de 4 à 8 ans — la „commune des enfants"; de 8 à 15 ans — l'éducation sociale).

Suivait l'enseignement professionnel: comme règle générale, deux années d'école professionnelle dans l'une ou dans l'autre spécialité, une année de stage et deux années d'institut et l'enseignement professionnel était ainsi considéré comme terminé; suivait l'Académie (deux années) qui donnait un grade scientifique dans différents domaines.

Dans ce système d'éducation on discernait facilement l'absence des universités et la professionnalisation de tout le système de l'enseignement. Les auteurs du système l'expliquaient par la „nécessité immense de l'Etat prolétarien de transformer immédiatement les masses de jeunes en une main d'oeuvre qualifiée".

Le défaut de ce système soviéto-ukraïzien d'éducation nationale consistait en ce que effectivement fut liquidée l'école secondaire donnant une instruction générale, et les écoles supérieures accusaient un manque aigu d'élèves préparés à l'enseignement supérieur. A cause de cela le Commissariat du Peuple de l'Enseignement introduisit certaines améliorations.

Le système d'enseignement dans la RSFSR différait beaucoup du système soviéto-ukraïzien Grinko-Riappo: dans la RSFSR ont subsisté les universités, les écoles techniques étaient considérées comme des écoles secondaires spécialisées (en Ukraine elles comptaient comme des écoles supérieures de spécialité restreinte) etc.

Etant donné que les deux systèmes étaient communistes et que leurs auteurs — les Commissaires du Peuple de l'Enseignement (Lounatcharski dans la RSFSR et Grinko dans la RSSU) défendaient chacun opiniâtement le caractère orthodoxe de son système, la lutte entre les deux systèmes fut très longue. Elle finit seulement après que les deux commissaires du peuple furent destitués: en Russie à la tête du Commissariat du Peuple de l'Enseignement fut nommé N. Boubnov et en Ukraine — M. Skrypnik. Et voilà que selon la décision du Comité Central du parti communiste, le système d'éducation nationale de l'Ukraine en vigueur fut, avec l'accord de Skrypnik, aboli et dans tout l'URSS on introduisit un système unique d'éducation nationale, celui de la RSFSR.

Le système ukrainien fut définitivement liquidé en 1933, après la liquidation physique d'un nombre important d'intellectuels ukrainiens. Mais la liquidation de l'intelligentsia ukrainienne commença dès 1930, c'est pourquoi l'auteur est d'avis que le système ukraino-soviétique d'éducation nationale restait en vigueur jusqu'en 1930.

З М І С Т

I. Боротьба за українську школу до революції 1917 року.	7
II. Система освіти в Українській Народній Республіці	15
III. Система освіти в УССР.	37
IV. Принципи об'єднаної загальносоюзної освітньої системи.	75
РЕЗЮМЕ	
англійською мовою	85
німецькою мовою	88
французькою мовою	91

CONTENTS

I. The Struggle for the Ukrainian School prior to the 1917 Revolution.	7
II. The Educational System in the Ukrainian National Republic.	15
III. The Educational System in the Ukrainian SSR.	37
IV. The Principles of the Unified, All-Union Educational System.	75

SUMMARIES

English	85
German	88
French	91

INHALTSVERZEICHNIS

I. Der Kampf für die ukrainische Schule bis zur Revolution von 1917.	7
II. Das Bildungssystem in der Ukrainischen Demokratischen Republik.	15
III. Das Bildungssystem in der Ukrainischen SSR.	37
IV. Die Grundsätze des vereinheitlichten Allunions-Bildungssystems.	75
ZUSAMMENFASSUNGEN	
In englischer Sprache	85
In deutscher Sprache	88
In französischer Sprache	91